

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra historie

Alena Gryczová

**Poválečná obnova na Novoměstsku
v letech 1945–1948**

Bakalářská diplomová práce

Vedoucí práce: PhDr. Karel Podolský

Olomouc 2009

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou diplomovou práci vypracovala samostatně a uvedla v ní veškerou literaturu a ostatní zdroje, které jsem použila.

V Olomouci dne 25.června 2009

.....

Alena Gryczová

Obsah

Obsah	3
Úvod	4
1. Správní struktura a demografický vývoj p. o. Nové Město na Moravě v letech 1945-1948	8
2. Politická situace v regionu v prvních poválečných letech	11
3. Zemědělství	17
3.1 Charakteristika předválečného zemědělství	17
3.2 Stěžejní problémy zemědělství novoměstského okresu a snahy o jejich řešení	18
3.3 Družstva jako faktor obnovy	24
4. Průmysl	27
4.1 Poválečné úsilí o proměnu a rozvoj průmyslu	27
5. Problematika válečných škod na Žďársku	33
5.1 Legislativní rámec válečných náhrad	33
5.2 Působnost smíšených komisí	37
5.3 Rozsah náhrad	41
Závěr	45
Summary	48
Prameny a literatura	51
I. Prameny	51
II. Literatura	53
III. Internetové zdroje.....	54

Úvod

Jakákoliv válka zanechá jak stopy viditelné a hmotné, tak stopy v mysli lidí, kteří byli nuceni válku prožít. Civilní obyvatelstvo ostatně vždy doplácelo na mocenské záměry vládnoucích skupin a elit. Po první světové válce, kterou lidé nazývali ne světovou, ale Velkou (protože do té doby žádná tak ohromná a zničující válka nebyla), nikdo z prostých lidí nechtěl ani pomyslet, že něco podobného by se mělo opakovat, natož v rozmezí několika desítek let. To, co se zdálo být skoro nepředstavitelné, se však brzy stalo krutou realitou, která ovlivnila budoucí vývoj státu. Každá válka vyčerpává zem hospodářsky, ekonomicky, kulturně a čím déle bojové akce trvají, tím jsou válečné dopady ničivější.

Období druhé světové války a zejména jejím dopadům na československou společnost byla a v současnosti stále je v odborné literatuře věnována značná pozornost. Platí to zejména pro oblast vnitropolitických změn či zahraničně politické orientace státu. Mnohem menšímu zájmu se naopak těší vývoj československého poválečného hospodářství, jeho proměna z válečného na mírový stav. Platí to především pro zpracování problematiky jeho poválečné obnovy, kde citelně chybí zejména dílčí studie mapující uvedený proces v jednotlivých regionech. Jednotlivé oblasti republiky se přitom mnohdy v řadě ohledů výrazně liší. Rozdílné byly jak podmínky pro obnovu a následný rozvoj průmyslového sektoru, tak, a to mnohdy ještě výrazněji, podmínky pro oživení válkou vyčerpaného zemědělství, které bylo pochopitelně determinováno především danými klimatickými, půdními a obecně geografickými podmínkami. Současný výzkum rozvoje československé ekonomiky v prvních poválečných letech jasně ukazuje, že jednou z cest k rozkrytí a pochopení složitých procesů, které určovaly směr jejího dalšího směřování, je mimo jiné zpracování dané problematiky v jednotlivých regionech, a to jak regionech tradičně hospodářsky vyspělých, tak těch z dlouhodobého hlediska méně významných. Sem patří bezesporu i námi sledovaný novoměstský okres, který předválečné hospodářské charakteristiky rozhodně neřadily mezi regiony s největší produkcí ani v oblasti průmyslu, ani v zemědělství.

Novoměstsko naopak patřilo jak před válkou, tak pochopitelně i bezprostředně po ní, k hospodářsky méně rozvinutým oblastem českých zemí.

Hlavním důvodem tohoto stavu bylo z hlediska zemědělské produkce nepříznivé podnebí. Oblast Českomoravské vrchoviny je navíc z velké části zalesněná a zbytek území nedisponuje nikterak úrodnou půdou, což následně způsobovalo nezáměr obyvatel usadit se zde a zapojit se do aktivního života společnosti. Zdejší zemědělská i průmyslová výroba dlouhodobě nevykazovala uspokojivé výsledky ani v ohledu na kvalitu výrobků, ani v ohledu na jejich vyprodukované množství. Situaci komplikovala i špatná dostupnost regionu i vzájemná propojenost jeho jednotlivých středisek i okrajových částí.

V centru zájmu předložené práce stojí otázka, jakým způsobem a jakými prostředky byly následky válečných bojů, ke kterým došlo území bývalého politického okresu Nové Město na Moravě, odstraňovány. Dopady války byly samozřejmě patrné ve všech oblastech lidského života, ale my se zaměříme především na následky hospodářské, se kterými je spojena i otázka válečných škod. Na základě pramenného materiálu můžeme sledovat změny, kterými region prošel v průběhu prvních tří let po ukončení války. Jedná se o změny zemědělské a průmyslové výroby, stejně jako o problémy jednotlivců. Hlavním cílem práce je zachycení průběhu změn v jednotlivých oblastech hospodářství. Objektem našeho zájmu je i jaké byly hlavní prostředky vedoucí ke zlepšení hospodářské situace a jaké faktory se podílely na vývoji jednotlivých výrobních odvětví a ovlivňovaly tak v té době tíživou situaci.

Nově vznikající místní národní výbory, ale i okresní a zemské, po válce vynakládaly značné úsilí pro celkové povznesení novoměstského politického okresu. Na schůzích ONV byly přijímány dlouhodobé plány rozvoje průmyslu a zemědělství, velká pozornost byla věnována zvýšení životní úrovně občanů. Stěžejními úkoly doby se staly zavádění vodovodní a kanalizační sítě na vesnicích, elektrifikace obcí, vytvoření lepší dopravní infrastruktury, ale také zavádění telefonních a rozhlasových linek.

Jednou z otázek, které musel okresní národní výbor bezprostředně po skončení války řešit, byly náhrady válečných škod. Přestože Vysočina nebyla hlavní bojovou zónou, nevyhnuły se jí škody způsobené bojovými akcemi všech zúčastněných armád.

Odborná i populárně laděná literární produkce týkající se této tematiky, ať se již jedná o oblast hospodářství či o řešení dosud více méně nedotčené otázky

válečných škod v novoměstském okrese v prvních poválečných letech, je velmi skromná.

Početnější jsou pouze pokusy o zachycení procesu osvobození bývalého novoměstského okresu od nacistické nadvlády. Z publikovaných prací se jedná zejména o díla, která vycházela od šedesátých let minulého století. Příkladem může být práce s názvem *Kronika osvobození Jihomoravského kraje* z roku 1962 nebo práce *Osvobození jihomoravského kraje 1945*, vydaná v Brně v roce 1975. O oblasti Žďársko pojednává práce vydaná ve Žďáře nad Sázavou v roce 1980 s názvem *Odboj a osvobození v okrese Žďár nad Sázavou v letech 1938–1945*.

Situaci, která panovala v oblasti Horácka před válkou popisují autoři v almanachu příznačně nazvaném *Horácko*, vydaném u příležitosti výstavy Horácka, který vyšel ve Velkém Meziříčí 1938. Jedná se o nevelkou brožuru, kde jednotlivé kapitoly jsou řazeny tématicky (zemědělství, průmysl, lesnictví, rybníkářství...). Autoři se však k tehdejšímu stavu vyjadřují vesměs pozitivně a méně uspokojivá témata hospodářství jsou taktně zamlčována nebo jsou zmíněna jen okrajově.

Období po druhé světové válce však bývá v literatuře pojímáno spíše jako stručný úvod k situaci po roce 1948. Jako by to byl pouze jakýsi můstek mezi oběma obdobími. S větším zájmem a ve větším rozsahu je téma poválečných let zpracováno snad jen v publikaci *Budování socialismu na Žďársku*.¹ Autor zde nejprve sledovaný region stručně představuje a následně se zabývá jak hospodářskou situací, tak i osvobozením oblasti a jejím následným politickým vývojem. Text je doplněn fotografiemi a na vhodných místech statistickými přehledy. Ačkoli by se podle názvu knihy mohlo zdát, že autor téma pojímá v duchu tehdejší doby, snaží se o objektivní podání relevantních informací a o seriózní argumentaci. Některé údaje týkající se let 1945-1948 lze nalézt i v publikacích věnovaných pozdějším etapám historického vývoje. Příkladem takových publikací je práce *25 let socializace zemědělství na Žďársku* či kniha Jana Riegla *Od IX. Sjezdu KSČ k 10. sjezdu JZD 1949-1984*.

Nezastupitelným zdrojem informací je při výzkumu dané problematiky studium archivních pramenů. Z nich pro postižení hospodářského vývoje sledované oblasti musíme na prvním místě jmenovat především zápisy ze schůzí

¹ Konzbul, Jan: *Budování socialismu na Žďársku*, Brno, Blok 1987.

ONV, zápisy smíšených komisí z řízení o náhradě válečných škod, stejně jako početnou skupinu pamětních knih jednotlivých obcí a záznamy z tehdejšího tisku.

Některé historické prameny však nebyly dosud vůbec vytěženy a odborně využity. Přitom mohou být zdrojem velmi cenných informací nejenom o konkrétních historických událostech, ale rovněž informací hospodářského charakteru, týkajících se například hmotného majetku občanů Československé republiky. Mohou také poskytnout údaje demografického a sociologického rázu, poněvadž smíšené komise si při oceňování a prošetřování jednotlivých případů škod vedly záznamy o lidech, kteří přihlášku podali. Z těchto záznamů lze vyčíst, zda byl ten který občan svobodný, či ve stavu manželském, kolik měl dětí, jaká byla jeho profese i jaký plat pobíral či zda-li měl dluhy.

Zdrojem informací o válečných škodách jsou na jedné straně zápisy ze schůzí Smíšené komise u ONV v Novém Městě na Moravě, na straně druhé samotné přihlášky válečných škod, tedy úřední formuláře, kterými občané žádali o náhradu válečných škod vzniklých během válečných akcí. Činili tak u svého místního národního výboru. K přihlášce válečných škod bylo potřeba doložit uvedenou škodu důkazem. Neměl-li občan takovýto důkaz k dispozici, musel předložit alespoň dvě věrohodná svědectví.

Zpracování problematiky válečných škod v novoměstském regionu, podobně jako je tomu i v jiných oblastech republiky, téměř chybí. Výjimkou je pouze studie Davida Papajíka *Poslední dny války a válečné náhrady na střední Moravě*, která byla publikována v roce 2002 ve sborníku *Střední Morava*.²

Chtěla bych na tomto místě poděkovat zaměstnancům Státního okresního archivu ve Žďáře nad Sázavou, kteří mi velmi pomohli odbornými radami.

² Pavliš, J.: *Válečné škody a jejich náhrady ve vesnicích na posledním německém obranném pásmu před Brnem*, Magisterská diplomová práce, FFUP v Olomouci 2008, s. 6.

1. Správní struktura a demografický vývoj p. o. Nové Město na Moravě v letech 1945-1948

Tématem této práce je otázka poválečné obnovy na Novoměstsku. Co si však máme představit pod pojmem Novoměstsko? Z geografického hlediska by za Novoměstsko mohla být považována oblast v okolí Nového Města na Moravě do vzdálenosti 15 km, protože jako samostatný mikroregion vystupuje také Žďársko. Na podobném základě je postaven další názor, a to, že za Novoměstsko se má považovat oblast spadající pod „obec s rozšířenou působností“. V období, které nás zajímá, tedy v letech 1945 až 1948, opravdu Nové Město na Moravě takovouto „obcí“ bylo. V této práci je zvoleno hledisko správní, což znamená, že problematika poválečné obnovy je řešena v rámci celého bývalého politického okresu Nové Město na Moravě, který obsahoval tři soudní okresy. Rozsah náhrad válečných škod, jenž je také součástí této práce, je pak sledován na území již nově vzniklého okresu Žďár nad Sázavou. Tato oblast je známá také jako Žďársko.

Zařazení této oblasti do většího nadřazeného správního celku nebylo nikdy jednoduché, protože právě tudy prochází hranice mezi Čechy a Moravou. Správní změny, které každá ze správních reforem přinesla, nebyly obyvatelstvem vnímány jako ryze pozitivní, protože v této oblasti si obyvatelé hodně zakládají na své zemské příslušnosti. Reforma v roce 1949, ale také reformy v 60. a pak i v 90. letech mnohdy výrazně změnilly hranice krajů a někteří lidé se dodnes nevyrovnali s faktem, že již nenáleží ke kraji Jihomoravskému, ale ke kraji Vysočina.

Co se týká územněsprávního začlenění Žďárska, nelze jej jednoznačně racionálně vymezit. V období druhé světové války oblast spadala do Protektorátu Čechy a Morava. Po osvobození v roce 1945 bylo dekretem prezidenta republiky číslo 121/1945 Sb. obnoveno správní členění země z roku 1938. Okolí kolem Žďáru a ostatních měst bylo včleněno do politického okresu Nové Město na Moravě, který v sobě zahrnoval tři soudní okresy – Město Žďár, Bystřice nad Pernštejnem a Nové Město na Moravě. Pro lepší představu, jak velké území spadalo pod soudní okres Žďár, uvádíme názvy obcí, které okres zahrnoval. Byly to obce Bohdalov, Březí, Budeč, Cikháj, Dolní Hamry, Hlinné, Hodíškov, Chroustov, Jámy, Kotlasy, Kyjov, Lhotka, Matějov, Najdek, Obyčtov, Ostrov nad

Oslavou, Počítky, Pokojov, Rudolec, Sazomín, Sklenné, Slavkovice, Újezd, Vatín, Nové Veselí, Veselíčko, Vysoké, Město Žďár a Zámek Žďár.³ Pokud bychom stejným způsobem pokračovali i v dalších dvou soudních okresech, celkově bychom se dopočítali 151 obcí, z nichž na soudní okres Žďár připadalo 29 obcí, na Bystřici nad Pernštejnem 71 obcí a na Nové Město na Moravě 51 obcí.⁴

Další správní změny nastaly v roce 1949, kdy zanikl politický okres Nové Město na Moravě a jeho území bylo rozděleno mezi nově vzniklé okresy, a to okres Žďár nad Sázavou a Bystřice nad Pernštejnem. Kromě obcí, které byly okresu Žďár n. Sáz. přiděleny z bývalého novoměstského okresu, získal i některé obce z bývalého politického okresu Chotěboř a Havlíčkův Brod.⁵ Obce Nížkov, Poděšín, Rosička, Sirákov a Špínov byly přeřazeny z okresu Havlíčkův Brod. Okres Chotěboř tímto způsobem přišel o 24 obcí ve prospěch okresu žďárského.⁶ Nově vytvořený okres měl 97 obcí a 38 300 obyvatel a byl zařazen do Jihlavského kraje.⁷

Počet obyvatel v celém bývalém politickém okresu Nové Město na Moravě během let po osvobození značně kolísal. Důvodů bylo hned několik. Jednak odsun obyvatel německé národnosti z území z Československa, jednak příchod nových pracovních sil do zemědělství z Maďarska, ale i přesídlování obyvatel z vnitrozemí státu do pohraničních oblastí. Novoměstského okresu se dotkl zejména poslední zmiňovaný fakt. Vedení okresu se v této souvislosti lidem snažilo ulehčit přesun do volných zemědělských usedlostí alespoň navázáním kontaktů s danými oblastmi ve snaze získat potřebné informace, které by osídlencům usnadnily jejich život v novém prostředí.

Podle plánu ONV měla osídlovací akce proběhnout ve třech etapách. Ke dni 6. září 1945 bylo přihlášeno na 2000 rodin, čímž byla první etapa téměř

³ SOkA Žďár n. S.; f. Žďár n. Sáz. 1949-1960, karton č. 140, inv. č. 560 – Smíšené komise, směrnice a výnosy, fol. 542.

⁴ Šikula, M.: *Zemědělská strojní družstva v politicko-spoločenských souvislostech přechodného období 1945-1948 na území bývalého politického okresu Nové Město na Moravě*. In: *Západní Morava*, č. 10, 2006, s. 41.

⁵ Adámková, M.: *Územně správní vývoj současného okresu Žďár n. Sáz. v letech 1850-1960*, Sem. práce, Žďár n. Sáz. 1998, s. 36. Z bývalého soudního okresu Nové Město na Moravě přešly do žďárského okresu následující obce: Blatiny, Bobrůvka, Bohdalec, Daňkovice, Dlouhé, Dolní Bobrová, Fryšava, Horní Bobrová, Jiřkovice, Kadov, Koníkov, Krátká, Křídla, Kuklák, Maršovice, Mirošov, Moravské Křižánky, Nová Ves, Nové Město na Moravě, Odranec, Olešná, Petrovice, Podolí, Pohledec, Račice, Radešín, Radešínská Svratka, Radňovice, Rokytno, Roženecké Paseky, Řečice, Samotín, Sněžné, Studnice, Tři Studně, Věcov, Vlachovice, Vříšř a Zubří.

⁶ Tamtéž.

⁷ Tamtéž.

ukončena.⁸ Do prosince téhož roku se počet žadatelů o půdu zvýšil o 700 rodin. Do října roku 1946 odešlo z okresu 1 485 rodin, což bylo 7 425 obyvatel.⁹

Celkově podle statistik ONV okres k 1. srpnu 1945 čítal 57 545 obyvatel, z toho 623 německé národnosti, ke dni 1. dubna 1946 obyvatel 51 789, z toho 1273 Němců.¹⁰ V roce 1946 bylo z okresu odsunuto 792 osob německé národnosti.¹¹ Počet slovanského obyvatelstva do konce roku 1946 znovu poklesl, a to na 47 295 obyvatel.¹² Tímto mělo být osidlování žadatelů z okresu skončeno. K datu 30. června 1947 bylo v politickém okrese Nové Město na Moravě evidováno 48 769 obyvatel.¹³

⁸ SOkA Žďár n. S.; f. ONV Nové Město na Moravě, karton č. 4, inv. č. 3 – Zápisy ze schůzí ONV, fol. 53.

⁹ Tamtéž, fol. 224.

¹⁰ Okresní věstník ONV Nové Město na Moravě, roč. 1, 1946, č. 3, s. 2.

¹¹ Tamtéž, č. 8, s. 3.

¹² Okresní věstník ONV Nové Město na Moravě, roč. 2, 1947, č. 2, s. 4.

¹³ Tamtéž, č. 11, s. 3.

2. Politická situace v regionu v prvních poválečných letech

Oblast Novoměstska se vzhledem k příhodnému terénu, ale i díky velkému zalesnění Českomoravské vrchoviny stala centrem domácího odboje, i za zahraniční podpory, a operací partyzánského hnutí. Úspěšnost akcí byla podpořena výraznou spoluprací místního obyvatelstva. Partyzánské oddíly zde začaly působit již během roku 1944.

26. října 1944 byl v oblasti vysazen oddíl, který měl podpořit zde již operující skupiny, brigáda Mistra Jana Husa. Velitelem sovětského výsadku byl Alexander Vasiljevič Fomin, který měl nemalé zkušenosti z oblasti jižní fronty. Seskok oddílu se měl uskutečnit v oblasti Velkého Dářka, jehož hladina měla být naváděcím místem, ale protože rybník byl v tomto roce vypuštěn, partyzáni byli v nucení provést seskok v Železných horách.¹⁴ Posláním brigády byly destrukční a sabotážní akce, činnost zpravodajská a organizátorská při zakládání civilních partyzánských skupin. Neméně významná byla role politická, zaměřená na zakládání a řízení ilegálních národních výborů. V průběhu prosince 1944 tak byl ve Žďáře nad Sázavou vytvořen ilegální okresní národní výbor plnící úkoly jak zpravodajské, tak bojové.¹⁵

Dalším oddílem, který se podílel na odbojové činnosti ve sledované oblasti, byla skupina Zarevo, která měla původně plnit úkoly na Slovensku, ale během roku převelena do novoměstské oblasti. Působení odbojových skupin i pasivní odpor některých spolků však nezůstaly bez povšimnutí nacistů. V prosinci 1944 bylo v Chrudimi zřízeno zvláštní komando k potírání partyzánů a podobné útvary vznikaly i v dalších oblastech. Po Vánocích se jejich části přesunuly přímo do terénu a například v Herálci byly umístěny speciální jednotky se psy.¹⁶

Počátkem roku 1945 bylo stále zřetelnější, že nastává poslední fáze války. Činnost partyzánských skupin vrcholila v dubnu 1945, kdy se soustředila zejména na vypuštění zásob lihu a přerušování železničních tratí pomocí náloží. Ve snaze ochromit německé zásobování bylo poškozováno telefonní spojení, bržděna přeprava německých vojáků. Některé tyto akce se nepodařilo před domácím

¹⁴ Konzbul, J.: *Budování socialismu na Žďársku*, Brno 1987, s. 18.

¹⁵ Bartušek, A.: *Dějiny Žďáru nad Sázavou III.*, Brno 1974, s. 171.

¹⁶ Konzbul, J.: *Budování socialismu na Žďársku*, Brno 1987, s. 21.

obyvatelstvem zcela utajit, neboť lidé sabotáže očekávali a snažili se z nich vyzískat pro sebe co nejvíce. Jako příklad může sloužit akce, kdy partyzánská skupina 20. dubna 1945 vypustila 150 hl lihu ve veselském lihovaru a lidé se okamžitě seběhli s nádobami ve snaze líh získat.¹⁷

4. dubna 1945 byla v Košicích jmenována nová československá vláda v čele s předsedou Zdeňkem Fierlingerem, sestavená na základě paritního zastoupení politických stran. Dalšího dne, na své první schůzi, vláda slavnostně vyhlásila program známý jako Košický vládní program.¹⁸ Tento program v sobě zahrnoval otázky, které musela vláda v následujícím období řešit jako první. Jednalo se zejména o otázkách národnostních, to je o odsunu občanů jiné národnosti (Němců a Maďarů), potrestání kolaborantů a zrádců, o konfiskaci nepřátelského majetku. V neposlední řadě se vláda měla zabývat otázkami hospodářskými, do kterých spadal proces zavádění národních správ do podniků, pozemková reforma a další. V českých zemích předpokládal tento program účast na vládě čtyř politických stran: Komunistické strany Československa, Československé strany národně socialistické, Československé strany lidové a Československé strany sociálně demokratické.

Osvobozování celé oblasti provedla vojska maršála R. J. Malinovského, velitele 2. ukrajinského frontu, spolu s oddíly rumunské armády počátkem května 1945, samotná města Žďár a Nové Město na Moravě pak byla osvobozena 10. května.¹⁹ V prvních dnech byly ze soukromých i veřejných domů odstraněny nenáviděné fašistické symboly a vyvěšeny národní vlajky. Někde však tyto národní aktivity byly zapláceny lidskými životy z řad domácích obyvatel, kteří se v mnohých případech při ústupu německé armády chovali neopatrně až nezodpovědně.

Rudá armáda si vytvářela tábory v blízkosti obcí, a v případě potřeby docházela do vesnic pro potřebné nádobí, náradí apod. Např. u obce Sázava si Rudá armáda zřídila polní lazaret s názvem „Karakis“.²⁰ Partyzánské oddíly byly houfně doplňovány lidmi z okolních vesnic a znepríjemňovaly pohyb Němcům, nejčastěji stavěním překážek přes silnice. Sami obyvatelé vesnic obraceli směrové

¹⁷ SOkA Žďár n. S.; f. MNV Březí nad Oslavou, inv. č. 18 – Kniha památní obce Březí roku 1907, fol. 135.

¹⁸ Vlček, E.: *Poválečná obnova ČSR a její státoprávní stabilizace*, Brno 1993, s. 55.

¹⁹ Konzbul, J.: *Budování socialismu na Žďársku*, Brno 1987, s. 28.

²⁰ SOkA Žďár n. S.; f. MNV Sázava, kniha č. 50 – Pamětní kniha, fol. 72.

značky, což působilo ustupujícím Němcům nemalé problémy. Ačkoli Němci věděli, že jejich dny zde jsou sečteny, chovali se k obyvatelstvu nepřátelsky a v některých jednotkách dosáhla nervozita jejich velení takového stupně, že důstojníci neváhali postřílet své vlastní muže jenom proto, aby si urychlili postup na západ. Nejtěžší dny nastaly 9. a 10. května, kdy ustupující oddíly SS dostaly rozkaz k boji. Škody, které města utrpěla, byly značné. Například ve Žďáru vyhořelo 33 domů a celková škoda se odhadovala na 7,5 milionů korun. Válečné akce se dotkly rovněž budovy Tvrze, kde byla zničena část městského archivu.²¹

Ústup Němců byl na mnoha místech chaotický. K tomu přispívala aktivita občanů, jak již bylo řečeno výše, ale také bombardování vojenských německých kolon americkým letectvem. K bombardování či náletům docházelo i v blízkosti vesnic. Je zajímavé, že v dochovaných zápisech jen velmi zřídka najdeme zprávu o tom, že by někdo z vesnice při náletu zahynul. Výjimkou byla událost z 9. května 1945, kdy došlo k bombardování německé kolony mezi Vojnovým Městcem a Krucemburkem, při které přišly o život tři osoby, které se nacházely v blízkosti dopadu bomb. Ustupující armáda se musela potýkat rovněž s nálety ruských hloubkových letců. V mnoha případech si Němci ústup vynucovali výhrůžkami, např. vypálením celé obce, pokud by nebyly odstraněny překážky ze silnice do stanovené doby.²² Němci také rovněž spoléhali na neznalost němčiny mezi obyvatelstvem a využívali toho při svém „ústupu“ před Rusy. Takovýto případ se stal v Herálci, kde zůstala již jen malá skupinka německých velitelů, která se chtěla dostat ke svým vojákům pomocí nákladního auta jednoho místního obyvatele. Dotyčný si s sebou vzal kamaráda ovládajícího němčinu, který mu během jízdy svěřil úmysl Němců na jejich odstranění a krádež auta. Oba Čechy nakonec zachránila posádka osvobozené armády ve Světnově, která Němce odzbrojila a zajala.²³

Vojenské posádky sovětské armády zůstaly v oblasti až do září, kdy byly postupně stahovány do vlasti. Definitivně byly armády SSSR i západních spojenců z území našeho státu staženy v průběhu listopadu a prosince 1945.

Ilegální místní národní výbory, které byly postupně zakládány již od konce roku 1944, začaly od 5. května vystupovat z ilegality. Dne 11. května byl

²¹ Bartušek, A.: *Dějiny Žďáru nad Sázavou III.*, Brno 1974, s. 175.

²² SOKA Žďár n. S.; f. MNV Světnov, kniha č. 6 – Pamětní kniha obce Světnova, fol. 139.

²³ Tamtéž, fol. 140.

vytvořen první revoluční Okresní národní výbor, ale pouze pro soudní okres Nové Město na Moravě. Měl 11 členů z řad zástupců odbojových a partyzánských skupin a zástupců KSČ. Předsedou byl ustanoven František Bezloja. Podle příslušnosti k politické straně bylo 6 členů tohoto ONV příslušníky KSČ, 1 sociální demokrat, 1 národní socialista a 2 bez stranické příslušnosti.²⁴ Hlavními úkoly MNV po osvobození bylo zajistit zásobování, obnovovací práce, sběr zbraní a dosazení národní správy do některých výrobních podniků. Podle slov samotných členů ONV, zaznamenaných na 3. schůzi ONV v Novém Městě na Moravě dne 14. května 1945, byly MNV a ONV chápány jako revoluční orgány, které by měly zůstat bez reakčních klik, „měli v nich působit lidé zasloužilí o domácí odboj, lidé čestní, nezatížení po stránce občanské. Vyloučení měli být bývalí exponovaní agrárníci a národní demokraté. Celková orientace měla směřovat doleva.“²⁵ Po týdenním fungování ONV bylo vedení přeorganizováno a počet členů byl zvýšen na 23. Předsedou nového ONV byl zvolen František Ruprecht.²⁶

K další rekonstrukci novoměstského ONV došlo v červenci 1945, kdy počet míst byl rozdělen podle politické příslušnosti. Komunisté obsadili 10 míst, lidovci 6 míst, sociální demokraté a národní socialisté shodně po 4 místech. Novým předsedou se stal Antonín Houf za KSČ.²⁷ Dne 1. února 1946 byly vyhlášeny výsledky voleb členů a náhradníků ONV, konaných dne 30. září 1945 v Novém M. n. Mor., kde bylo zvoleno 24 členů a 24 náhradníků. Následovala úprava zastoupení jednotlivých stran na základě parity, předsedou byl zvolen Antonín Houf.²⁸ Rovněž byly rozděleny referáty rady ONV.²⁹

Již v roce 1945 byly některé obce přejmenovány, aby byly odstraněny „německé pozůstatky“. Kvůli tomu se např. změnil Německý Brod na Havlíčkův Brod, Borová na Havlíčkovu Borovou, Olešná u Přibyslavi na Olešenku, Město Žďár a Zámek Žďár byly sloučeny do jednotného města Žďár nad Sázavou, stejně

²⁴ Konzbul, J. - Kreps, M.: *Přehled dějin dělnického hnutí a KSČ na Žďársku v datech*, Žďár n. Sáz. 1976, s. 25.

²⁵ SOKA Žďár n. S.; f. ONV Nové Město na Moravě, karton č. 4 , inv. č. 3 – Zápisy ze schůzí ONV, fol. 8.

²⁶ Okresní věstník ONV Nové Město na Moravě, roč. 1, 1946, č. 7.

²⁷ Tamtéž.

²⁸ Okresní věstník ONV Nové Město na Moravě, roč. 1, 1946, č. 1, s. 2.

²⁹ Finanční komise, trestní komise, bezpečnostní k., dopravní k., k. pro odvoz dřeva, tělovýchovná k., uhelná k., k. pro organizaci národní soutěže, plánovací k., zemědělská k., zdravotní a kulturní komise.

tak Horní a Dolní Hamry, Najdek a Šlakhamry na Hamry nad Sázavou, Německé za Novým Městem na Sněžné a Krucemburk na Jívová.³⁰ Tento název pro Krucemburk později nebyl užíván a obec se jmenovala Křížová.

Nejvýznamnější politickou událostí roku 1946 byly jednoznačně volby do Ústavodárného národního shromáždění, které se konaly 26. května. Volit mohli jít všichni občané starší 18 let. Hranice pasivního volebního práva byla snížena na 21 let věku. Současně však všichni občané měli povinnost jít volit. Této povinnosti byli zbaveni pouze lidé starší 70 let, nebo lidé nemocní. Stejně tak důvodem neúčasti u voleb mohly být neodkladné záležitosti či jiné překážky.³¹ Jedinou možností jak vyjádřit svou nespokojenost s politikou Národní fronty bylo vhození „bílého“ lístku do volební urny.

Tab.1: Výsledky voleb do ÚNS v českých zemích³²:

Politická strana	% hlasů	Počet mandátů
KSČ	40,17	93
ČSNS	23,66	55
ČSL	20,24	46
ČSD	15,58	37

V novoměstském politickém okrese strany získaly následující počet hlasů: ČSL 13305 hlasů, KSČ 9592 hlasů, ČSNS 5878 hlasů a ČSD 3130 hlasů.³³ V přepočtu na dosažené mandáty: ČSL -10 mandátů, KSČ - 7 mandátů, ČSD - 2 mandáty a ČSNS - 5 mandátů.³⁴ Zatímco v celostátním měřítku získaly největší podporu komunisté, v novoměstském okrese byla potvrzena tradiční orientace na Lidovou stranu. Toto tradiční smýšlení se však neodrazilo v plné míře při sestavování řídicího aparátu ONV. Předsedou se opět stal zástupce KSČ Antonín Houf, stejně tak zemědělský referent (zemědělství bylo pro oblast klíčovou

³⁰ SOKA Žďár n. S.; f. MNV Matějov, inv. č. 19 – Pamětní kniha Matějova, fol. 204.

³¹ Vlček, E.: *Poválečná obnova ČSR a její státoprávní stabilizace*, Brno 1993, s. 82.

³² Otisklo Rudé Právo 28.5.1946; TOTALITA. [online]. [c1999-2009]. [cit. 2009-22-03]. Dostupné na WWW: < http://www.totalita.cz/volby/volby_1946_07.php>.

³³ Šikula, M.: *Zemědělská strojní družstva v politicko-společenských souvislostech přechodného období 1945-1948 na území bývalého politického okresu Nové Město na Moravě*. In: *Západní Morava*, č. 10, 2006, s. 43.

³⁴ Okresní věstník ONV Nové Město na Moravě, roč. 1, 1946, č. 5, s. 1.

otázkou) František Dostál byl komunista. Lidovci obsadili z důležitějších pozic pouze post průmyslového referenta v osobě J. Pospíšila.³⁵ Komunistická strana ještě nedokázala vyhrát, ale její zástupci byli aktivní téměř ve všech MNV. V regionu ojedinělým případem jednobarevného místního národního výboru pak byla obec Cikháj, kde všechna místa obsadili zástupci komunistické strany.³⁶

Podle volebních výsledků byla sestavena vláda v čele s předsedou Klementem Gottwaldem. Dne 8. července 1946 představila „Budovatelský program třetí vlády Národní fronty Čechů a Slováků“, kterým byly v podstatě realizovány politické záměry Košického vládního programu a volebního programu KSČ.³⁷ Do rozhodujících funkcí v Národní frontě byli postupně dosazováni komunisté.

Stejně tak jako v obcích a městech celé republiky byl i ve Žďáře po únorovém převratu 1948 ustaven místní akční výbor Národní fronty. Jeho úkolem bylo eliminovat jiné politické strany než KSČ v oblasti politické, hospodářské a veřejné činnosti. Únorové události proběhly na Novoměstsku v celkově klidné atmosféře.

9. května 1948 Národní shromáždění schválilo Ústavu. Ta prakticky uzákonila převzetí veškeré moci KSČ. Na konci měsíce, 30. května, se konaly volby do Národního shromáždění s jednotnou kandidátkou NF.

Celkově lze politickou situaci v letech 1945-1948 charakterizovat jako dobu směřující od prvotní poválečné euforie a velkého společenského očekávání k pozvolné deziluzi a zklamání.

³⁵ Okresní věstník ONV Nové Město na Moravě, roč. 1, 1946, č. 5.

³⁶ SOKA Žďár n. S.; f. AO Cikháj, kniha č. 9 – Pamětní kniha obce Cikháj, fol. 85.

³⁷ Vlček, E.: *Poválečná obnova ČSR a její státoprávní stabilizace*, Brno 1993, s. 86.

3. Zemědělství

Zemědělství vždy hrálo klíčovou roli ve fungování státu. Jak již bylo řečeno, situace v zemědělských odvětvích novoměstského okresu nebyla před válkou ani po ní nijak růžová. Vlivným faktorem bylo jednak podnebí, ale také méně úrodná půda. Zemědělci se zde neustále potýkali s nedostatkem pracovních sil, ale z obav o svou bezpečnost v prvním poválečném období zprvu odmítali pomoc ve formě maďarských či německých pracovníků. Lidé byli často závislí na chovu domácích zvířat.

3.1 Charakteristika předválečného zemědělství

Novoměstský region je již svou polohou a méně úrodnou půdou předurčen k mnohem menším výnosům z hospodaření, než jaké měly úrodné oblasti Československé republiky, jako například Haná či Polabí. Rovněž klima Českomoravské vrchoviny vylučuje pěstování plodin náročných na teplo a délku slunečního svitu. Výnosnost orné půdy byla v dané době také silně omezena skromným používáním hnojiv, kterých byl nedostatek, přestože se ošetřování půdy obecně věnovala značná pozornost. Snaha, aby se každý rok pohnojilo co nejvíce půdy, narážela na fakt, že hnojiv bylo málo a pokud již byla nějaká k dispozici, nebyla příliš kvalitní.³⁸ K zúrodnování půdy mělo sloužit také odvodňování pozemků, které pokračovalo poměrně rychlým tempem.

Velká pozornost byla věnována pěstování obilovin, každým rokem jim byla vymezována větší část pozemků. Pěstoval se hlavně oves a žito, ojediněle pšenice. Tradiční plodinou Vysočiny zůstávaly brambory, zpracovávané v hospodářských a družstevních lihovarech, v celkovém součtu plodin se neztrácely ani výpěstky čočky, jejíž cena však nebyla stabilní.³⁹ Postupem času se také rozvíjelo pěstování řepky olejné. Len, který se v hospodářství dá využít ve více odvětvích, nebyl příliš oblíbenou plodinou. V oblasti zabezpečovala krmný kontingent krmná řepa, jíž se pěstovaly různé odrůdy. Byly pěstovány také okopaniny ve vyšších polohách

³⁸ Vrbka, G.: *Zemědělství Západní Moravy*. In: Horácko, Velké Meziříčí 1938, s. 203.

³⁹ Tamtéž, s. 204.

snášejší lépe chladné klima, jako např. tuřín. Pro chov dobytka byly důležité, i když v této oblasti ne příliš kvalitní, pastviny.

Vedle skotu, který se choval ve větší či menší míře všude, se v regionu chovali koně plnokrevní i chladnokrevní. V době osvobození se však často stávali vítanou kořistí jak okupačních vojáků, tak členů armád osvobozeneckých. Během pobytu armád, ale i po něm, se ještě dlouho na pastvinách popásala početná stáda koní, která neměla majitele a ničila spásáním louky a pole.

Se zemědělskou produkcí byla úzce spojena průmyslová výroba, orientovaná zejména na lihovarnictví, jehož předpokladem bylo rozšířené pěstování brambor. Tradice lihovarnictví na v tomto regionu byla započata již roku 1912 tzv. „Staňkovým zákonem“, kdy bylo založeno 14 lihovarů.⁴⁰ Při jejich zakládání se velmi angažoval Svaz družstevního průmyslu bramborářského, který se staral především o nutné vybavení a fungování jednotlivých podniků.⁴¹

Vypěstovaných brambor využívala i jiná odvětví, a to škrobárny, v nichž nejvýraznější byl Amylon ve Žďáru nad Sázavou, který kromě škrobu ve svém sortimentu nabízel cukrovinky z bramborového cukru, a sušárny. Kromě státních škrobáren fungovaly v okolí Žďáru i soukromé. Co se týká zpracování lnu, velký počet pazderen bylo přeměněno na tírny. V regionu byl zastoupen také průmysl zaměřený na zpracování dřeva jako jedné ze základních zdejších surovin.

3.2 Stěžejní problémy zemědělství novoměstského okresu a snahy o jejich řešení

Silný vliv si v tomto novoměstském regionu uchovávala Československá strana lidová, což se projevilo i ve volbách 1946, kdy strana v bývalém novoměstském okrese vyhrála. Komunisté však získávali stále větší důvěru, když prosazovali „Budovatelský program Gottwaldovy vlády.“⁴²

⁴⁰ Doležal, Z.: *Zemědělský průmysl na Horácku*. In: Horácko, Velké Meziříčí 1938, s. 209. Zde se také můžeme dovědět, o které konkrétní lihovary šlo.

⁴¹ Tamtéž.

⁴² Konzbul, J. - Kreps, M.: *Přehled dějin dělnického hnutí a KSČ na Žďársku v datech*, Žďár n. Sáz. 1976, s. 25.

Vedle složitých klimatických a půdních podmínek se hlavní překážkou při naplňování poválečných představ obnovy novoměstského zemědělství stal problém nedostatku pracovních sil. To se může jevit jako paradox, neboť oblast okresu Nové Město na Moravě nebyla německým regionem, ale odsun Němců a kolaborantů velmi zasáhl do situace zemědělských pracovních sil. Z míst Novoměstska, kde nebyly dobré hospodářské podmínky, odcházeli lidé do pohraničí s vidinou lepšího výdělku. Ve chvíli, kdy jsou nejvíce potřeba je to obrovský zásah do zemědělské produkce.

Někteří němečtí občané prozatím sice mohli zůstat, byli však přiděleni jednotlivým statkářům. Zároveň byly stanoveny tvrdé podmínky pro jejich dočasný pobyt – nesměli se navštěvovat, ani jezdit domů pro oblečení, nesměli vlastnit půdu, nesměli se shromažďovat, nesmělo se jim nadlepšovat v jídle...⁴³

Otázka vlastnictví majetku Němců a jejich odsunu byla velmi diskutována mezi komunisty a prezidentem Benešem. Nakonec se obě strany shodly na řešení nastalé situace⁴⁴:

- 1) všechny podniky ovládané Němci musí být navraceny
- 2) větší majetky budou dány pod národní správu
- 3) majetky zrádců budou konfiskovány a využity ve prospěch obětí boje.

Způsob provedení pozemkové reformy deklarovala československá vláda v Košickém vládním programu. Základem měla být konfiskace půdy cizáků a zrádců a její následné rozdělení mezi drobný zemědělský lid. Rozdělení mělo být provedeno za aktivní účasti národních výborů a speciálních komisí rolníků a zemědělských dělníků.⁴⁵ Další opatření, která měla vést k obnově hospodářské prosperity, obsahovala následující kapitola programu.⁴⁶

Základem změn v oblasti zemědělství tedy byl prezidentský dekret číslo 5/1945 Sb. Toto nařízení však bylo později zrušeno a nahrazeno jiným se zpětnou účinností k 1. března 1945 „o konfiskaci zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel slovanského národa“.⁴⁷ Bylo přesně určeno, kdo má být považován za osobu s maďarskou nebo německou národností a zkonfiskovaný zemědělský majetek byl až do přerozdělení spravován Národním pozemkovým

⁴³ Okresní věstník ONV Nové Město na Moravě, roč. 1, 1946, č. 2, s. 1.

⁴⁴ Vlček, E.: *Poválečná obnova ČSR a její státoprávní stabilizace*, Brno 1993, s.43.

⁴⁵ Tamtéž, s. 58.

⁴⁶ Tamtéž.

⁴⁷ Vlček, E.: *Poválečná obnova ČSR a její státoprávní stabilizace*, Brno 1993, s. 74.

fondem. Mělo se rozlišovat mezi německými osobami, které se neprovinily a pracovaly s Čechy proti nacismu - ty měly zůstat občany ČSR, mezi osobami, které byly neutrální – ty měly mít právo požádat o československé občanství a mezi těmi lidmi, kteří se provinili – ti měli být souzeni a potírání.⁴⁸ Přednostně měly mít právo na přiděl ze zabavené půdy osoby, které se účastnily národně-osvobozeneckých bojů, popř. jejich rodinní příslušníci. U místních národních výborů byly vytvořeny místní rolnické komise, které volili uchazeči o půdu.⁴⁹

Dekretem prezidenta z 21. června 1945 o konfiskaci a rozdělení zemědělského majetku bylo například v oblasti Žďárska zkonfiskováno 8 velkostatků.⁵⁰

Koncem roku 1946 byly připraveny vládou nové zemědělské zákony, revize 1. pozemkové reformy, které byly dále specifikovány v dubnu 1947 v tzv. „Hradeckém programu“. Dne 4. dubna 1947 byl tento program přijat. Následně proběhlo vyvlastnění půdy nad 50 ha. Revize 1. pozemkové reformy, uzákoněné 11. července 1947, se jen v okolí Žďáru týkala 10 velkostatků.⁵¹

V zemědělské výrobě, která byla v okrese nejrozšířenější, se nové vedení muselo potýkat hned s několika problémy najednou. Situaci, už tak složitou, zhoršovaly již zmíněné problémy spojené s nedostatkem pracovních sil, který se projevoval hlavně v době sklizní. Hned v květnu 1945 byla nařízena pracovní povinnost jak pro muže, tak pro ženy od 15 do 60 let. Z této pracovní povinnosti byli vyňati pouze zaměstnanci zajišťující zásobování, pracující ve veřejné správě, těhotné ženy a matky dětí do 6 let.⁵² Dohled nad pracovní povinností měly místní národní výbory. Jako okamžitá pomoc zemědělcům byla v některých obcích⁵³ zavedena zvláštní pracovní povinnost. Zároveň byl určen počet osob, kterých se tato povinnost měla týkat. Nedostatek pracovních sil byl jednak způsoben odsunem německého obyvatelstva, jednak přechodem mnoha zemědělských dělníků do jiného zaměstnání. Proto úřad pro pracovní povinnost vyzval národní

⁴⁸ SOKA Žďár n. S.; f. ONV Nové Město na Moravě, karton č. 4, inv. č. 3 – Zápisy ze schůzí ONV, fol. 8.

⁴⁹ Vlček, E.: *Poválečná obnova ČSR a její státoprávní stabilizace*, Brno 1993, s. 75.

⁵⁰ Riegl, J.: *Od IX. Sjezdu KSČ k 10. sjezdu JZD*, Jihlava 1984, s. 13. Jednalo se o velkostatky Moravec, Radešín, Dolní Rožínka, Hodříškov, Mirošov, Mitrov, Moravský Rudolec a Chroustov.

⁵¹ Okresní věstník ONV Nové Město na Moravě, roč. 2, 1947, č. 2, s. 22.

⁵² SOKA Žďár n. S.; f. ONV Nové Město na Moravě, karton č. 4, inv. č. 3 – Zápisy ze schůzí ONV, fol. 5.

⁵³ Petrovice, Hlinné, Slavkovice, Vlachovice, Rokytno, Křídla, Dlouhé, Nová Ves, Radešínská Svratka, Řečice, Podolí, Radešín.

výbory, aby zemědělské dělníky, kteří svévolně opustili svá místa bez povolení úřadu, vyzvaly k návratu. Dalším opatřením byla výzva k rolníkům, kteří sklídili již brambory, aby alespoň jeden den v týdnu vozili dřevo z lesů na pily.⁵⁴ Došlo rovněž k úpravě mezd v zemědělství a lesnictví. Lesní dělníci měli být honorováni úkolově, ženy pracující v zemědělství měly brát 3 koruny a muži 4,5 korun.⁵⁵ Přestože bylo málo zaměstnanců, někteří lidé s nelibostí pohlíželi na přidělování německé pracovní síly do zemědělské výroby. Stále totiž v československých občanech přetrvávaly obavy z možného bezpečnostního rizika. Mysleli si, že by se tito Němci mohli mstít za nedobrovolný odsun svých německých „krajanů“.

Řešení neuspokojivé situace v oblasti pracovních sil v zemědělství bylo jedním z hlavních úkolů novoměstského ONV i v následujícím roce 1946. Bylo navrženo zařadit do resortu zemědělství všechno neplně zaměstnané obyvatelstvo, hlavně na vesnicích. Na schůzích ONV však padaly i takové názory, např. z úst pana Majera z Nové Vsi, že *„...zemědělci se připravili mnohdy o pracovní síly sami, i tím, že v době okupace vzali do svých hospodářství příslušníky rodiny a příbuzné, takto zcela jiného zaměstnání, čeled' pak byla propuštěna a musela na práci do Říše. Tyto pracovní síly nemají chuti vrátiti se do svého bývalého zaměstnání také již pro nedostatečné platy a mzdy, které dnes v zemědělství platí.“*⁵⁶

Uvedené problémy přetrvávaly i v dalších letech. V červnu 1948, kdy přicházely žádosti o výpomoc při nedostatku pracovníků z jiných okresů na stůl ONV v Novém Městě na Moravě, jeho zemědělský referent zdůraznil, že v době polních prací okres nedisponuje potřebnými pracovními silami. Naopak musí být jejich zvýšená potřeba pokryta brigádami z měst.⁵⁷ Nedostatek pracujících v zemědělství měla pomoci řešit také mechanizace v zemědělské výrobě. Ta v regionu pokračovala jen pomalým tempem, projevoval se zejména nedostatek traktorů, ale i jiných strojů. Podle zprávy zemědělského odboru ONV v Novém Městě na Moravě mělo být dodáno pro okres v posledním čtvrtletí roku 1947 30

⁵⁴ SOKA Žďár n. S.; f. ONV Nové Město na Moravě, karton č. 4, inv. č. 3 – Zápisy ze schůzí ONV, fol. 72. Nařízení bylo vydáno v říjnu 1945.

⁵⁵ SOKA Žďár n. S.; f. ONV Nové Město na Moravě, karton č. 1, inv. č. 1 – Zápisy ze schůzí rad ONV, fol. 12.

⁵⁶ SOKA Žďár n. S.; f. ONV Nové Město na Moravě, karton č. 4, inv. č. 4 – Zápisy ze sjezdů ONV, fol. 6.

⁵⁷ SOKA Žďár n. S.; f. ONV Nové Město na Moravě, karton č. 3, inv. č. 1 – Zápisy ze schůzí rad ONV, fol. 62.

kusů traktorů, bylo jich však dodáno pouze 20.⁵⁸ ONV se taktéž zavázal opatřit stálé pracovní síly těm zemědělcům, kteří plnili řádně povinnosti v dodávkách.

Složitou zásobovací situaci pomáhal v prvních poválečných letech řešit přidělový systém potravin, definitivně zrušený až roku 1953. Nad distribucí a rozdělováním potravinových lístků v obcích dohlížela policie.⁵⁹ Její dohled měl zajistit, aby vše probíhalo, tak jak mělo, a aby si někdo nechtěl přilepšovat na úkor druhých.

Již v prvních poválečných měsících bylo zřejmé, že zásadních změn v oblasti zemědělské výroby a zejména výsledků produkce bude možné dosáhnout jen na základě systematického a plánovitého přístupu k těmto otázkám. To si také vedení okresu uvědomovalo, a proto v roce 1946 zveřejnilo plán řešení stávajících potíží. Plán obsahoval hned několik konkrétních okruhů. V Novém Městě na Moravě měla být postavena zemědělská tržnice pro konání aukčních trhů. Referát pro zemědělství a družstevnictví provedl v 2. pololetí roku 1946 trojí sčítání hospodářského zvířectva, z nichž bylo patrné, že počty hovězího dobytka rostou, stejně jako počty vepřů. I z tohoto hlediska mělo být výhodné postavit aukční tržnici. Pro vylepšení chovatelské úrovně se měly rozšířit umělé líhny a zařídit drůbežárny. Co se týká živočišné produkce, bylo v novoměstském okrese chováno nejvíce slepic (94 411 kusů), 29 828 kusů skotu a na 4 174 kusů koní.⁶⁰ V lednu 1947 okresní kontrolní asistent Josef Dobrovolný podal návrh na utvoření chovatelského družstva, neboť okres neměl zastoupení na Zemském svazu chovatelů hospodářských zvířat, který tak jednal také jménem novoměstských chovatelů, bez nich a často proti jejich zájmu.⁶¹

Dále byl dán závazek na zřízení oblastních pastvin pro okres, doplnění družstevních strojních stanic potřebnými stroji a svobodný prodej dobytka zemědělců. Meliorací mělo dojít ke zkvalitnění půdy. Měl být proveden geologický průzkum půdy, aby byl k dispozici nutný podklad pro dožádání náležitého přidělu umělých hnojiv.

Také byl zveřejněn osevní plán na léta 1946-1947 a 1947-1948. Počítalo se s největším podílem žita a ovsa, píce a brambor. Naopak nejméně byla

⁵⁸ Konzbul, J.: *Budování socialismu na Žďársku*, Brno 1987, s. 46.

⁵⁹ SOKA Žďár n. S.; f. ONV Nové Město na Moravě, karton č. 4, inv. č. 3 – Zápisy ze schůzí ONV, fol. 1.

⁶⁰ Konzbul, J.: *Budování socialismu na Žďársku*, Brno 1987, s. 39.

⁶¹ Okresní věstník ONV Nové Město na Moravě, roč. 2, 1947, č. 1, s. 4.

zastoupena pšenice, zelenina a rané brambory.⁶² Žito představovalo 28,5% z celkové výměry, oves 27,5% a brambory 25,2%. Nejméně, 0,8 procent, zaujímaly luskoviny.⁶³ Celkem představovala orná půda 36 951,60 ha.⁶⁴

Vcelku reálně postavené plány však byly citelně narušeny v roce 1947, kdy celou Československou republiku postihlo katastrofální sucho a v novoměstském okrese se neurodila téměř žádná zelenina. Pravidelně byly projednávány u ONV v Nové Měště na Moravě návrhy na pomoc zemědělcům v tíživé situaci. Padl návrh, aby peníze, které byly získány za přetržby bramborových cen, byly vráceny pěstitelům. Kvůli možnostem družstev pomoci zemědělcům při odběru hnojiv bezúročnou půjčkou bylo požadováno, aby rostly ceny brambor, měla klesat cena mléka a také cena pohonných látek. Dále byl zemědělcům určen příděl dřeva ze státních lesů.⁶⁵ V listopadu ONV požádal, aby byl okres zařazen mezi kraje abnormálně postižené suchem. Sucho způsobilo i nedostatek osiva jetelovin a travin. ONV sice zajistil dodávku kukuřice ze zahraničí, ta však neodpovídala cenám brambor a zemědělcům bylo doporučeno zajistit si i jiná krmiva.

V osevním plánu pro okres i po této „přírodní katastrofě“ stále velký díl zaujímaly olejniny, na len připadlo 900 ha. V deníku Naše Horácko byl vyjádřen názor, že této plodině by se měla věnovat větší pozornost, neboť je potřeba na výrobu oleje i na textilní materiál. Jako pobídku pro zemědělce vláda schválila příplatky k výkupním cenám lnu – stonkový len rosený – 120 korun/100 kg, nerozený len bez semene 90 korun/100 kg.⁶⁶

Jak lze soudit, vedení okresu nemělo lehkou pozici. Na jedné straně si od něho lidé slibovali zlepšení situace, na straně druhé lidé nechápali, proč je jedno odvětví zvýhodňováno před druhým. Vedení okresu bylo také při svých plánech limitováno omezenou sumou finančních prostředků.

⁶² Okresní věstník ONV Nové Město na Moravě, roč. 1, 1946, č. 6, s. 3.

⁶³ Konzbul, J.: *Budování socialismu na Žďársku*, Brno 1987, s. 39.

⁶⁴ Okresní věstník ONV Nové Město na Moravě, roč. 1, 1946, č. 6, s. 3.

⁶⁵ SOKA Žďár n. S.; f. ONV Nové Město na Moravě, karton č. 4, inv. č. 3 – Zápisy ze schůzí ONV, fol. 275.

⁶⁶ Naše Horácko: krajský týdeník Národní fronty pro politický okres Novoměstský a okresy přilehlé, r. 2, 1948, č. 14, s. 2.

3.3 Družstva jako faktor obnovy

Družstevnictví nebylo ve 20. století v českých zemích pojmem zcela neznámým, naopak zde mělo již letitou tradici. Družstva se v českých zemích objevovala již v 19. století. Zprvu šlo o družstva úvěrová, postupem času začala vznikat i neúvěrová, nákupní, prodejní, výrobní a jiná. Za doby německé okupace byla v Protektorátu Čechy a Morava provedena reorganizace družstevnictví a vládním nařízením z 3. července 1942 číslo 242/1942 Sbírky zákonů a nařízení byly zřízeny např. Ústřední svaz zemědělských družstev pro Čechy a Moravu nebo Všeobecný družstevní svaz pro Čechy a Moravu.⁶⁷ Tyto organizace zůstaly v činnosti i v době po osvobození. V roce 1945 však byla zřízena Ústřední rada družstev, která všechny podobné organizace zastřešovala.

Stejně jako v celorepublikovém měřítku, rovněž v novoměstském okrese převládala družstva úvěrová. Od roku 1945 však přebírala vedoucí postavení zemědělská strojní družstva. Vedle typických strojních družstev vznikala i jiná sdružení zemědělců a rolníků, příkladem může být například Spolek pro půjčování hospodářských strojů. Vznik těchto spolků a zemědělských strojních družstev byl zakotven v programu Komunistické strany Československa, která podobné iniciativy podporovala. Rozvoj strojních družstev by však nemohl nastat bez zaujetí obyvatel kraje, které myšlenky vzájemné pomoci oslovily. Státní podpora družstvům byla nezbytným předpokladem k zajištění jejich prosperity.

V letech 1945-1948 se počet družstev zvyšoval a podle záznamů v zemském družstevním adresáři z roku 1947 bylo v celém okrese 117 družstev, z nich bylo 23 strojních.⁶⁸ Nejrozvinutějším soudním okresem v politickém okrese novoměstském v tomto ohledu byl okres Bystřice nad Pernštejnem. Co se týká podílu družstev a zemědělských strojních družstev v novoměstském politickém okrese, pro ilustraci může sloužit tabulka 2.

⁶⁷ Šikula, M.: *Zemědělská strojní družstva v politicko-společenských souvislostech přechodného období 1945-1948 na území bývalého politického okresu Nové Město na Moravě*. In: *Západní Morava*, č. 10, 2006, s. 49.

⁶⁸ Tamtéž s. 50.

Tab. 2: Počet družstev v novoměstském okrese⁶⁹:

soudní okres	družstev	z toho strojních
Bystřice n.P.	58	15
Nové Město na Mor.	35	5
Město Žďár	24	3

Podmínkou existence každého družstva (zemědělského či strojního) byla vzájemná podpora zemědělců. Hlavním principem těchto organizací byl společný nákup strojů a náradí, neboť málokterý zemědělec si mohl dovolit sám za své vlastní prostředky pořídit nějaký potřebný stroj (např. traktor nebo vazačku). Jakmile družstvo vlastnilo zemědělský stroj, mohl si ho kdokoli ze členů vypůjčit. V případě, že si chtěl stroj zapůjčit zemědělec, který nebyl členem družstva, mohl tak učinit za určitý poplatek. Neméně významná byla také funkce vedlejší, do které můžeme zařadit činnost vzdělávací nebo zdravotnickou.⁷⁰

Velikost družstva závisela na několika faktorech. Jednak na velikosti obce, jednak na majetku obce atd. Většinou se počet členů družstva pohyboval kolem 10 osob.

Ne všechna družstva však fungovala podle svých schválených stanov. Již v říjnu 1945 muselo ONV řešit problémy v družstvu v Hodíškově, když bylo zjištěno, že tamní rolnická komise špatně pochopila sféru své působnosti a muselo jí být doporučeno, aby při rozhodování měla na zřeteli vyšší zájmy a postupovala vždy v souladu s dekretem prezidenta republiky.⁷¹

Ani rozložení strojních stanic zcela neodpovídalo aktuálním potřebám. Jako příklad můžeme uvést družstvo v Rožné. ONV v Novém Městě na Moravě žádal po uvedeném družstvu urychlené vybudování strojní stanice s pobočkou v Horní

⁶⁹ Šikula, M.: *Združstevňování vesnic na území bývalého politického okresu Nové Město na Moravě v letech 1945-1960*, Rigorózní diplomová práce, PdF Hradec Králové 2005, s. 118.

⁷⁰ Tamtéž, s. 125-126.

⁷¹ SOKA Žďár n. S.; f. ONV Nové Město na Moravě, karton č. 4, inv. č. 3 – Zápisy ze schůzí ONV, fol. 74.

Bobrové, aby k nim přilehlé obce nemusely dojíždět v té době k nejbližší strojní stanici do 20 km vzdálené Bystřice n.P.⁷²

V roce 1947 byl vydán zákon číslo 145/1947 Sbírky zákonů a nařízení ze dne 11. července „o organizaci zemědělců JSČZ“ (Jednotný svaz českých zemědělců). Podle tohoto nařízení byli všichni vlastníci a uživatelé zemědělské či lesní půdy o výměře větší než 1 hektar a všechny organizace zemědělské, lnářské, vinařské, které hospodařily na vlastní účet na zemědělském majetku, povinně členy JSČZ. V každé obci se mělo vytvořit místní sdružení JSČZ. V čele každého sdružení měl stát předseda, místopředseda, 6 volených členů a místní důvěrníci výrobních odvětví.⁷³

Celkově se dá říci, že strojní stanice a družstva napomohly k mechanizaci a modernizaci venkova, ale již v roce 1948 byla stávající družstva chápána jako základ JZD, neboť disponovala tolik potřebnými stroji.⁷⁴

⁷² SOKA Žďár n. S.; f. ONV Nové Město na Moravě, karton č. 4, inv. č. 3 – Zápisy ze schůzí ONV, fol. 73.

⁷³ Naše Horácko: krajský týdeník Národní fronty pro politický okres Novoměstský a okresy přilehlé, roč. 1, 1947, č. 22, s.1.

⁷⁴ Šikula M.: *Zemědělská strojní družstva v politicko-společenských souvislostech přechodného období 1945-1948 na území bývalého politického okresu Nové Město na Moravě*. In: Západní Morava, č. 10, 2006, s. 49.

4. Průmysl

Podobně jako v oblasti zemědělské výroby, pro novoměstský okres zásadní v ohledu na množství produkce, stál před politickým vedením okresu úkol vyrovnat se s transformací průmyslového odvětví, které se nacházelo v tíživé situaci. Jednalo se jednak o opětovný převod průmyslových podniků z válečné na mírovou výrobu, nově se však objevila i potřeba zásadního posílení tohoto sektoru národního hospodářství. V případě Novoměstska a jeho deficitu v této oblasti v poválečném období se jednalo o zvýšení počtu průmyslových podniků. Celou situaci navíc komplikovaly hluboké změny v majetkoprávních vztazích.

4.1 Poválečné úsilí o proměnu a rozvoj průmyslu

Úpravy vztahů v průmyslu, živnostech a obchodu prošly čtyřmi fázemi.⁷⁵ Nejprve mělo dojít k ustavení národních správ v podnicích. Dále se měly zřídit závodní rady, které by představovaly orgán dělnické kontroly. Tyto podniky byly následně znárodněny. Poslední fází úprav vztahů v průmyslu byla konfiskace nepřátelského majetku.

O problému konfiskace jsme již krátce pojednali v minulé kapitole. V půli měsíce května 1945, konkrétně 19. května, byl vydán dekret prezidenta republiky číslo 5/1945 Sb. o neplatnosti některých majetkoprávních jednání v době nesvobody. Tato jednání v sobě zahrnovala národní správu majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů.⁷⁶ Tento dekret se dotkl v bývalém okrese novoměstském čtyř průmyslových podniků a to továrny vlněného zboží Valentina Ehma ve Víru, továrny na obuv Hynka Trojánka ve Městě Žďár, přádelny a tkalcovny Gustava Jaroška v Dalečíně a cihelny Karla Lova, dědicové ve Městě Žďár.⁷⁷ V podnicích převzaly správu závodní rady, které představovaly dělnickou kontrolu. Ta pak byla definitivně potvrzena dekretem

⁷⁵ Vlček, E.: *Poválečná obnova ČSR a její státoprávní stabilizace*, Brno 1993, s. 72.

⁷⁶ Tamtéž, s. 70.

⁷⁷ Okresní věstník ONV Nové Město na Moravě, roč. 2, 1947, č. 2, s. 14. V uvedeném věstníku můžeme zjistit také důvody, které vedly k ustavení národní správy právě v těchto podnicích. Pouze v jednom případě šlo o zásah proti majiteli kvůli spolupráci s Němci. V ostatních případech měla národní správa zajistit plynulost výroby.

prezidenta z října 1945 číslo 104/1945 Sb. V základních odvětvích průmyslu mělo být znárodnění úplné, a to bez ohledu na velikost podniků. To se týkalo především dolů, energetického průmyslu, železáren, hutí, zbrojovek a dalších.⁷⁸ Osobám uvedeným v dekretu prezidenta číslo 5/1945 Sb. neměla být poskytnuta žádná náhrada za zkonfiskovaný majetek. Ostatní vlastníci měli právo na náhradu. Znárodnování majetku bylo dokončeno dekretem číslo 108/1945 Sbírky zákonů a nařízení „o konfiskaci nepřátelského majetku a o Fondech národní obnovy“.⁷⁹ O tom, zda existovaly podmínky pro konfiskaci měl rozhodovat příslušný okresní národní výbor. Zemský národní výbor však mohl do případu zasáhnout a rozhodnout o věci sám.⁸⁰

Jak vyplývá z uvedených faktů, bývalý novoměstský okres byl z pohledu průmyslové výroby velmi zanedbán nejen ve srovnání s ostatními regiony Jihomoravského kraje, ale i v celorepublikovém měřítku. V českých zemích patřil k ekonomicky nejméně rozvinutým.

To může ostatně doložit výčet podniků například v samotném Žďáru, který není příliš rozsáhlý. Kromě závodu Hynka Trojánka, který se soustřeďoval na obuvnictví, působil též Vavřín Krčil, obchodník galanterním zbožím.⁸¹ Kromě těchto působil jen v okolí Žďáru ještě další podniky - ve Městě Žďár továrna na obuv B. a V. Zelených, továrna kovového zboží F. Špilara a továrna Jaro J. Rouska. Typičtější a početněji zastoupena byla ve sledovaném regionu drobnější živnostenská výroba a jiné činnosti.

Již několik let také bylo v oblasti Vysočiny specifickou doplňkovou obživou pletení a síťování rukavic, sítěk na vlasy a bytových doplňků. Před 2. světovou válkou tento „domácí“ průmysl skoro vymizel a jeho znovuoživení nastalo v období okupace. Po ukončení války, kdy byl dostatek surovin na tašky a kdy bylo dost kůže, znovu nastal úpadek této činnosti. Přežívalo jen síťování a pletení. Střediskem síťářství byly obce Německé, Blatiny, Fryšava, Balekov, Radkov a

⁷⁸ Vlček, E.: *Poválečná obnova ČSR a její státoprávní stabilizace*, Brno 1993, s. 72.

⁷⁹ Tamtéž, s. 73.

⁸⁰ SOKA Žďár n. S.; f. ONV Žďár n. Sáz. 1949–1960, karton č. 141, inv. č. 561 – Seznamy spisů, konfiskace, zálohy, okamžitá pomoc, fol. 84.

⁸¹ Šikula, P.: *Řemeslná a podomácká výroba v soudních okresech Bystřice nad Pernštejnem a Nové Město na Moravě v období 1860–1948*, Magisterská diplomová práce, FF Hradec Králové 2006, s. 2.

Nové Město na Moravě. Většina (90%) výrobků tohoto typu bylo určeno pro vývoz do Anglie, Francie a Holandska.⁸²

V říjnu 1945 byla dokončena konfiskace nepřátelského majetku pomocí dekretů prezidenta republiky. Záhy přešel tento konfiskovaný majetek pod národní správu. Tímto došlo k ustavení národních správ nad majetky Němců, Maďarů a kolaborantů. Klíčovým úkolem nastávající doby byla z hlediska novoměstského regionu obnova a rozvoj zanedbané průmyslové výroby v této převážně zemědělské oblasti.

Tíživou situaci po válce nezažívala pouze odvětví průmyslu, ale i obchodu. Již v květnu 1945 bylo místními národními výbory nařízeno, aby v případech, kdy bude nějaké podezření na záměrné ukrývání textilních zásob v obchodech, byla za asistence policie a účasti zástupců místního národního výboru provedena prohlídka a zabavené zásoby byly dány k dispozici lidem postiženým válkou či leteckými nálety.⁸³ Další opatření měla rovněž ulehčit situaci lidem zasaženým teprve nedávno skončenou válkou.

Na plenárních schůzích ONV byly projednávány žádosti občanů o otevření či znovuotevření různých živností. Některé z těchto žádostí narážely na výměr ministerstva hospodářství a práce, které mohlo jako jediné otevření živností povolit. Pro některé koncese bylo nutné doložit průkaz způsobilosti a praxe.⁸⁴ Zájem o přidělování živnostenských koncesí byl v celku velký, jen v druhém pololetí roku 1946 bylo podáno celkem 193 žádostí o udělení živnostenského oprávnění. Z nich bylo kladně vyřízeno 120 (z toho 31 živností nových, 89 případů převzetí stávající živnosti), 73 žádostí bylo zamítnuto. Do tzv. „klidu“ bylo dáno 28 živností a 65 živností bylo ukončeno.⁸⁵ Vzhledem k nárůstu žádostí o přidělení živnostenského oprávnění vydalo ONV v březnu 1947 nařízení, že je nutné provést opatření a šetření žádostí a uplatňovat výnos ministerstva vnitřního obchodu (nové povolení bylo možné vydat teprve v tom případě, pokud to bylo nezbytné pro plynulé zásobování obyvatelstva).⁸⁶

⁸² Naše Horácko: krajský týdeník Národní fronty pro politický okres Novoměstský a okresy přílehlé, roč. 1, 1947, č. 25, s. 2.

⁸³ SOKA Žďár n. S.; f. ONV Nové Město na Moravě, karton č. 4, inv. č. 3 – Zápisy ze schůzí ONV, fol. 5.

⁸⁴ Tamtéž, fol. 3.

⁸⁵ Okresní věstník ONV Nové Město na Moravě, roč. 2, 1947, č. 2, s. 13.

⁸⁶ SOKA Žďár n. S.; f. ONV Nové Město na Moravě, karton č. 4, inv. č. 4 – Zápisy ze sjezdů ONV, fol. 5.

Současně ve snaze o vylepšení stávající situace v průmyslové výrobě zahájily kompetentní orgány jednání s podniky z pohraničí o jejich možném přenesení do novoměstského okresu. Tato jednání byla často zdlouhavá a nepřinášela očekávané výsledky. Důvodů bylo hned několik, mezi hlavní patřily nedostatečné dopravní spojení a nedostatek vhodných budov. Přestože se vedení kraje snažilo dohodnout s podniky z pohraničí podmínky, za kterých by byly ochotné přenést svoji výrobu do novoměstského okresu, na schůzích rad čas od času zazněly i názory o nepochopení potřeb tohoto kraje ze strany kompetentních míst při umísťování nových závodů. V říjnu 1947 se plán obnovy rozrostl o další požadavky, které měly přispět k rozvoji průmyslu v okresu – přenést sem z východních Čech a severní Moravy výrobu hudebních nástrojů a zřídit krajkářskou a učňovskou školu.⁸⁷

Ve stejném roce bylo rozhodnuto o vybudování továrny na léčebnou mechaniku v Novém Městě na Moravě. Je to jeden z typických příkladů neujasněnosti představ vedení okresu o budoucím vývoji regionu. Dva z přítomných členů ONV hlasovali pro vybudování podniku ve Městě Žďáru.⁸⁸

Pokračovala též další jednání o přenesení průmyslových podniků, konkrétně o přemístění továrny na prýmký a stuhy v Krnově, do novoměstského okresu. O tomto záměru jednal referent novoměstského ONV s průmyslovým referentem ZNV v Brně doktorem Hochmanem, který doporučil tyto snahy ukončit a jako náhradu nabídl slévárnu, která byla původně určena do okresu Velké Meziříčí.⁸⁹ Přesto jednání s prýmkárnou pokračovala i na začátku roku 1948, podnik v Krnově zaslal své podmínky, za kterých by byl ochoten přesídlit. Příslušný referent ONV v Novém Městě na Moravě konstatoval: „*Za podmínek, které si klade jmenovaný podnik, není žádnou pomocí hospodářsky zanedbanému kraji.*“⁹⁰

V otázkách rozvoje nových průmyslových podniků došel nakonec ONV k závěru, že v okrese nelze budovat těžký průmysl, protože zde pro něj nejsou přirozené podmínky.⁹¹ V roce 1948 se začala stavět továrna Chirana v Novém

⁸⁷ SOKA Žďár n. S.; f. ONV Nové Město na Moravě, karton č. 2, inv. č. 1 – Zápisy ze schůzí rad ONV, fol. 478.

⁸⁸ Konzbul, J.- Kreps, M.: *Přehled dějin dělnického hnutí a KSČ na Žďársku v datech*, Žďár n. Sáz. 1976, s. 25.

⁸⁹ SOKA Žďár n. S.; f. ONV Nové Město na Moravě, karton č. 2, inv. č. 1 – Zápisy ze schůzí rad ONV, fol. 537

⁹⁰ Tamtéž, fol. 616.

⁹¹ Naše Horácko: krajský týdeník Národní fronty pro politický okres Novoměstský a okresy přilehlé, roč. 1, 1947, č. 1, s. 4.

Městě na Moravě. Snahy o přenesení podniků z pohraničí nepřinesly zlepšení situace v okrese. Vedení to připsalo nesplnitelným požadavkům soukromých firem i národních podniků. Okresu byly přiděleny pouze 2 podniky a 2 podniky byly přislíbeny.⁹²

V roce 1946 byl vydán plán pro průmyslovou výrobu v okrese. Obsahoval několik bodů, z nichž nejdůležitější na podporu průmyslu uvedeme. Měly být zachovány a rozšířeny stávající podniky v okrese. Cihelny ve Žďáru měly být uvedeny do provozu.⁹³ Rovněž měly být započaty práce na stavbě údolní přehrady ve Víru na řece Svratce.

Na schůzích ONV v Novém Městě na Moravě byla často probírána situace, která toho času panovala v oblasti elektrifikace okresu. Ne všechny obce byly napojeny na elektrickou síť a v roce 1946 nebyla ještě provedena elektrizace 41 obcí.⁹⁴ Podobně jako byla nedokonalá elektrifikace okresu, bylo nedokonalé připojení obcí k telefonní síti. Cílem ONV bylo zelektrifikovat všechny obce.

Celkově tedy byl rozvojový plán postaven na budování různých druhů továren a podniků, které v okrese chyběly a stávající podniky měly být vylepšovány a rozšiřovány. To se týkalo například tíren lnu.

Po zveřejnění plánu se přistoupilo k jeho plnění. Byly zahájeny práce na údolní přehradě ve Víru, do provozu bylo rovněž uvedeno zařízení hydrocentrály. Situace v okrese se pomalu zlepšovala, ale závazky týkající se elektrifikace a telefonizace obcí nebyly plněny uspokojivě. Dokonce sám ONV prohlásil: „*Telefonizace okresu jest naprosto nedostatečná.*“⁹⁵ Zajímavé informace stran zavádění telefonní sítě v obci Světnov můžeme nalézt v pamětní knize této obce, kde se uvádí, že připojení na telefonní síť, stejně tak na rozhlasovou, probíhalo během let 1947 až 1949 takřka svépomocí. Z pamětní knihy Světnova lze vyčíst, že telefonní linka byla zavedena v červenci 1947 a poplatek za hovor v I. okruhu činil 6 korun.⁹⁶ V některých obcích byla zřízena pouze 1 telefonní stanice, jako například v Poděšíně, kde byla telefonní hovorna umístěna v hostinci pana Josefa Roseckého.⁹⁷

⁹² Přidělena byla slévárna a schválena byla Chirana. Přislíbeny byly prýmkárna a smaltovna.

⁹³ Jednalo se o cihelny Karla Lova, dědicové.

⁹⁴ Konzbul, J.: *Budování socialismu na Žďársku*, Brno 1987, s. 38.

⁹⁵ Tamtéž.

⁹⁶ SOKA Žďár n. S.; f. MNV Světnov, kniha č. 6 – Pamětní kniha obce Světnova, fol. 208.

⁹⁷ SOKA Žďár n. S.; f. MNV Poděšín, kniha č. 14 – Pamětní kniha obce Poděšín, fol. 269.

K již známým a proklamovaným požadavkům přibyla v roce 1947 žádost ONV v Novém Městě na Moravě na rekonstrukci silniční sítě, další rozšíření telefonního spojení a zlepšení dodávek proudu. Dodávka proudu byla v této době značně nepravidelná, což vedlo ke znevýhodňování novoměstského okresu ze strany soukromých podnikatelů.⁹⁸

Na konci roku 1948 fungovaly v novoměstském okrese podniky, které se zabývaly zpracováním dřeva, jako byly například pila Jan Moder, pila bratři Kadlecové, pila František Louhota, pila Vladimír Kohout, ale také Státní pila Milovy či Státní pila Krásné. Stejněho zaměření byly i Moravskoslezské pily a Dřevoprůmysl Ujčov. Zpracováním vlny se zabývaly Československé vlnářské závody a přádelna vlny G. Jelínková. Dále pak také přádelna Jan Nahodil. V okrese rovněž působila textilka G. Jarošek. Rozvoj strojírenského průmyslu dokládají podniky železárny Štěpánov, Branecké železárny Rousek nebo Branecké železárny Špilar. Zastoupení dalších průmyslových podniků dokládá činnost firem František Pařízek a syn, umělecké kovodílny Aleš Částek, Československé stavební podniky, Fmy Skorkovský nebo také lámání dolomitu Richard Mička.⁹⁹

Některé z plánů a cílů, které si ONV vytyčil, byly naplno splněny až v během následujících let, tedy v průběhu let padesátých. V okrese zahájily výrobu podniky zaměřené jak na lehké, tak těžké strojírenství. Příkladem mohou být podniky fungující i dnes jako například Žďas nebo Tokoz. Rovněž byla dále zkvalitňována dopravní infrastruktura a hlavně elektrifikace obcí.

⁹⁸ Okresní věstník ONV Nové Město na Moravě, roč. 2, 1947, č. 9-10, s. 1.

⁹⁹ SOkA Žďár n. S.; f. ONV Nové Město na Moravě, karton č. 4, inv. č. 4 – Zápisy ze sjezdů ONV, fol. 44.

5. Problematika válečných škod na Žďársku

Po ukončení okupace německými vojsky nastalo období narovnávání majetkových i právních vztahů. Byla zrušena některá nařízení z dob Protektorátu Čechy a Morava, byly přijímány plány na rozvoj hospodářství a také politická scéna měla být rekonstruována. Vedle hlavních oblastí života jako je zemědělská a průmyslová produkce byly zasaženy i další. Pojem poválečná obnova může mít ještě jeden rozměr, který není tak vypovídající z hlediska celkového stavu ekonomiky státu, ale z pohledu lidského, kdy je doprovázen snahou vyrovnat se s osobními ztrátami. Stát se snažil svým občanům nabídnout určitou pomoc a poskytoval, za určitých podmínek, finanční náhrady.

5.1 Legislativní rámec válečných náhrad

Po každé válce následuje zjišťování a sčítání škod. Přestože si všichni lidé prožili těžké chvíle, kdy nevěděli, zda vůbec přežijí, našli se i tací, kteří chtěli neštěstí druhých i svého vlastního využít ve svůj prospěch. Vše, co se týkalo odhadů válečných škod, vyplácení náhrad či vyplácení záloh na válečné škody, muselo být právně ošetřeno. V Československé republice byly vesměs všechny práce spojené s válečnými škodami regulovány a upravovány několika právními normami. Nejčastějšími normami byly dekrety prezidenta republiky a posléze zákony, které byly vydávány v průběhu celého sledovaného období. Nejčastěji používaným dekretem v otázce válečných škod byl dekret číslo 54/1945 Sbírky zákonů a nařízení „o přihlašování a zjišťování válečných škod a škod způsobených mimořádnými poměry“ a zákon číslo 131/1936 Sbírky zákonů a nařízení „o obraně státu“. Další užívanou právní normou zabývající se válečnými škodami byl zákon číslo 161/1946 Sbírky zákonů. I v průběhu dalších let byla vydávána nová nařízení upravující starší verze či upravující pouze jejich jednotlivosti.

Mimo tato důležitá nařízení byly k dispozici komisím při posuzování jednotlivých případů i další normy jako například: 212/1938 Sb.; 161/146 Sb. a 175/1947 Sb. U některých se blíže zastavíme.

Dekret, který byl alfou a omegou řízení o válečných škodách, byl dekret prezidenta republiky číslo 54/1945 Sbírky zákonů. Dekret měl zpětnou účinnost

k 17. září 1938. Podle tohoto nařízení mohli občané žádat náhradu škody, která vznikla těmito způsoby¹⁰⁰:

- a) „jakýmkoli válečným činem nebo jinakým opatřením některé válčící strany, jejích bojových jednotek nebo příslušníků“
- b) „při dočasné okupaci území republiky Československé orgány okupačních států nebo orgány jednajícími z jejich příkazů, persekucí z důvodů politických, národních nebo rasových“
- c) „teroristickými akcemi organizací státu nepřátelských nebo osob veřejně nebezpečných“

Stejným způsobem se vyšetřovaly a upravovaly škody způsobené jak osobám právnickým, tak jiným skupinám osob a majetkovým podstatám. Výše škody odpovídala výši pořizovací ceny věci ke dni účinnosti dekretu. Pokud nebylo možno takto cenu stanovit, jako základ se použila obecná cena věci v době, kdy se škody stala.¹⁰¹ Orgánem odpovědným za vyšetřování škod byl okresní národní výbor. Výsledky svého vyšetřování přihlášek škod podávaly jednotlivé ONV příslušnému zemskému národnímu výboru. U ZNV pak byly zřízeny smíšené komise, které se skládaly z předsedy (zástupce ZNV), zástupce zemského finančního ředitelství a odborníka pro jednotlivé druhy škod. Předseda komise měl právo přibrat ještě další nestranné znalce. Aby usnesení komise bylo platné, museli být u hlasování přítomni všichni členové. Výsledek jednání byl závislý na tom, jak hlasovala většina členů.¹⁰²

Paragraf 6 uvedeného dekretu stanovoval náležitosti podání přihlášky a jejího vyšetřování. K přihlášce podané po účinnosti dekretu nemělo být přihlíženo.¹⁰³

Aby byla přihláška považována za platnou, musela obsahovat následující náležitosti¹⁰⁴:

- 1) osobní a rodné údaje poškozeného
- 2) přesný popis škody a jak byla škoda způsobena
- 3) označení důkazních prostředků
- 4) výši škody a požadovanou náhradu

¹⁰⁰ Wikisource. [online]. [cPD –Czech gov]. [cit. 2009-22-03]. Dostupné na WWW : <<http://www.cs.wikisource.org/wiki>>.

¹⁰¹ Tamtéž.

¹⁰² Tamtéž.

¹⁰³ Tamtéž.

¹⁰⁴ Tamtéž.

5) prohlášení, zda již byla dříve podána přihláška

Nad prováděním dekretu bděly soudy a jiné veřejné správní organizace. Rovněž byly stanoveny sankce za vědomé poskytnutí nesprávných údajů¹⁰⁵:

- a) pokuta 50 000 korun
- b) vězení do 6 měsíců
- c) oba výše uvedené tresty

Druhým využívaným nařízením byl zákon číslo 131/1936 Sbírky zákonů a nařízení „o obraně státu“. Pro otázku válečných škod byl důležitý především jeho 155. paragraf – Jednání o rozhodování o námitkách proti určení náhrady.

Nechme zde promluvit přímo znění zákona: *„Československý stát je subjektem závazným pouze v případech požadování náhrad škod způsobených vlastním vojskem nebo jednotkami, jež tvoří součást československé branné moci (partyzáni, jednotky odboje...) nebo některou armádou spojeneckou, nemohou být tudíž projednávány úkony a plnění ve prospěch okupantů. Škody v těchto případech způsobené a požadavky z toho vyplývající nutno posuzovati jako škody válečné, respektive jako škody způsobené okupací, které budou hrazeny v rámci prostředků, jichž se republice dostane z reparací, nebo které budou jinak uvolněny.“*¹⁰⁶

Podle stejného paragrafu byla rovněž ustavena prvostupňová komise skládající se z předsedy, jednoho zástupce vojenské správy a jednoho zástupce finanční správy. Komise vzniklé u okresních národních výborů rozhodovaly o náhradách do výše 2 500 korun. Pokud byla částka vyšší, případ byl předán druhostupňové komisi u zemského národního výboru (do částky 10 000 korun). Všechny ostatní případy posuzovala komise ministerská.¹⁰⁷ Podle 5. odstavce paragrafu komise rozhodovaly, zda vůbec existuje povinnost k náhradě. Rozhodující pro usnesení byla většina hlasů.¹⁰⁸

Třetím nejužívanějším byl zákon číslo 161/1946 Sbírky zákonů a nařízení o zálohách na náhradu za některé válečné škody a škody způsobené mimořádnými poměry. Zabýval se vyplácením záloh na válečné škody. Zákon se v některých

¹⁰⁵ Wikisource. [online]. [cPD –Czech gov]. [cit. 2009-22-03]. Dostupné na WWW : <<http://www.cs.wikisource.org/wiki>>.

¹⁰⁶ SOkA Žďár n. S.; f. ONV Žďár n. Sáz. 1949-1960, karton č. 140, inv. č. 560 – Smíšené komise, směrnice a výnosy, fol. 335.

¹⁰⁷ Tamtéž.

¹⁰⁸ Pavliš, J.: *Válečné škody a jejich náhrady ve vesnicích na posledním německém obranném pásmu před Brnem*, Magisterská diplomová práce, FF UP v Olomouci 2008, s. 33.

bodech podobal dekretu číslo 54/1945 Sb.¹⁰⁹ Podle paragrafu 6 rozhodoval o poskytnutí zálohy okresní národní výbor, ale pouze v případech, kdy škoda nepřesáhla sumu 250 000 korun. Pakliže byla škoda větší, rozhodnutí měl provést zemský národní výbor. Ten také zajišťoval výplaty záloh.¹¹⁰

Spolu s dekrety prezidenta a zákony platila i nařízení ministerstva vnitra, ze kterých lze vyčíst, že ZNV a statutární města musely předložit podrobně vyplněné přihlášky ve dvou stejnopisech, přičemž jeden exemplář přímo ministerstvu do 14. září 1945. ONV měl učinit opatření, aby obce jejich správních obvodů vyplnily a předložily přihlášky. Opět ve dvou podrobných stejnopisech spolu s podrobnými výkazy ke každé položce v jednom exempláři do 10. září 1945.¹¹¹

Dále existovala různá nařízení týkající se specifických škod, jako například nařízení číslo 212/1938 Sbírký zákonů a nařízení „o užívání dopravních prostředků pro účely vojenské“. V těchto případech byly náhrady vypláceny hotově.¹¹² Vládním nařízením číslo 175/1947 Sb. „o náhradách za osobní úkony a věcná plnění“ byly stanoveny výše náhrady, které projednávala prvostupňová a druhostupňová komise a to na 10 000 korun a 30 000 korun. Přitom rozhodující pro posouzení věcného plnění byla částka požadovaná a nikoli částka přiznaná.¹¹³

Otázkou válečných škod a jejich náhradou se však nezabývaly pouze dekrety a zákony, podobná nařízení vydávaly i samostatné organizace. Například Ústřední svaz obchodu ve svém oběžníku upřesňuje pojem válečných škod a jejich rozdělení: *„Škody, které byly způsobeny bezprostředně bojovými akcemi nebo s nimi spojenými vojenskými událostmi se rozdělují na a) škody věcné b) škody užitkové. O škody věcné se jedná tehdy, když přímým působením byla změněna, poškozena, neb úplně zničena podstata věci; pod pojem věcných škod spadají také odebrání předmětů vojsky, drancování neb podobné ztráty. Škody užitkové, to jsou škody vzniklé znemožněním dalšího užívání, předpokládají již nastalou škodu věcnou, a s ní související znemožnění dalšího užívání věci, např.*

¹⁰⁹ Pavliš, J.: *Válečné škody a jejich náhrady ve vesnicích na posledním německém obranném pásmu před Brnem*, Magisterská diplomová práce, FF UP v Olomouci 2008, s. 33.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 35

¹¹¹ SOkA Žďár n. S.; f. ONV Žďár n. Sáz. 1949-1960, karton č. 141, inv. č. 561 – Seznamy spisů, konfiskace, zálohy, okamžitá pomoc, fol. 201.

¹¹² Tamtéž, fol. 336.

¹¹³ Tamtéž, fol. 397.

zvýšené výdaje, ztráta příjmů, nezaplacená dodávka zboží. K osobám oprávněným uplatňovatí odškodnění náleží zejména poškozený a třetí oprávněné osoby jako zástavní věřitel, držitel věcného předkupního práva nebo osoby oprávněné z reálného břemene...“¹¹⁴

5.2 Působnost smíšených komisí

V předchozí kapitole popsané právní normy byly závazné pro řízení odhadu a vyšetřování podaných přihlášek jednotlivých občanů. Základními státními orgány, před kterými probíhala jednání, byly smíšené komise zřízené u okresních národních výborů. Občan, jenž utrpěl během války či během pobytu osvobozeneckých armád nějakou škodu, musel podat soupis všech takovýchto škod na místní národní výbor v místě svého bydliště, ale konečné vyřízení náhrady škod a ocenění záleželo na rozhodnutí smíšené komise u ONV.

Pro námi sledované soudní okresy byla zřízena Smíšená komise u Okresního národního výboru v Novém Městě na Moravě, spadající do působnosti Zemského národního výboru v Brně. První schůze novoměstské smíšené komise podle výnosu ministra vnitra ze 6. listopadu 1946 číslo G-8330-1/11-46-III/1 se konala 17.–19. března 1947 v Novém Městě na Moravě, jednání bylo skončeno ve 12 hodin 19. března. Celkový počet jednání smíšené komise se v různých pramenech pohybuje mezi 12 a 14 schůzemi. Všechny materiály se však shodují, že do 4. května 1948 se konalo 7 schůzí komise. Druhá schůze proběhla 25. června 1947 a obsahovala 9 jednotlivých zasedání. Během několika dnů pak byla svolána 3. schůze komise, konkrétně 16. července. Časové rozestupy mezi schůzemi nebyly pravidelné, neboť 4. schůze komise probíhala až 11. září 1947, kdy časové rozpětí jsou až dva měsíce. Již zmiňovaná 7. schůze se konala 4. května 1948 a k dalšímu jednání komise následovaly čtyři měsíce, až do 8. září 1948. V námi sledovaném období se Smíšená komise u ONV v Novém Městě na Moravě sešla naposledy 29. prosince 1948 a byla ukončena následující den. Na konci prosince probíhala 12. schůze komise.¹¹⁵

¹¹⁴ SOkA Žďár n. S.; f. ONV Žďár n. Sáz. 1949-1960, karton č. 141, inv. č. 561 – Seznamy spisů, konfiskace, zálohy, okamžitá pomoc, fol. 332.

¹¹⁵ Tamtéž.

Utváření komise i její kompetence se řídily podle zákona číslo 161/1946 Sbírky zákonů a nařízení. Komise se sestávala ze zástupce ONV jako předsedy komise, zástupce finanční správy, vojenské správy a přizvaných odborníků na jednotlivé druhy škod. Pro Smíšenou komisi u ONV v Novém Městě na Moravě byli členy komise Antonín Houf jako předseda komise, Jan Pavlinec jako zástupce předsedy, p. Došek jako zástupce vojenské správy, Bedřich Pátrka jako zástupce finanční správy a Přemysl Elich jako referent.¹¹⁶ Odborníkem na různé druhy škod byl jmenován Josef Šebek (krejčí), Josef Kunc (obuvník), Antonín Chroust (odborník na bytové zařízení), Josef Mitáš (zástupce JSČZ), p. Halva (odborník na auta), Karel Beranovský (odborník na stroje a nářadí), p. V. Musil (obchodník), p. Šmída (stavitel), Anton Budín (hodinář) a Josef Kalás (soudní revident).¹¹⁷

Již od počátku činnosti smíšené komise docházelo k živé korespondenci mezi žadateli o náhrady válečných škod a státními orgány. Na práci smíšené komise dohlížel stejně jako v ostatních případech zemský národní výbor, který nalézal v její činnosti řadu nedostatků při ONV v Novém Městě na Moravě. Jako konkrétní příklad můžeme uvést případ z 24. května 1947, kdy zástupci ZNV v Brně provedli revizi agendy válečných škod projednaných během 1. schůze komise z 17.–19. března téhož roku. Zástupci ZNV podali zprávu, podle které nebylo provedeno ještě ve všech obcích důkazní řízení a také, že komise nebrala na vědomí nařízení a směrnice o přibrání znalců k vyšetřování.¹¹⁸ Při následné revizi ze strany ZNV bylo dále zjištěno, že přihlášky nebyly rozděleny podle jednotlivých druhů škod, jak doporučoval ZNV. Komise v Novém Městě na Moravě odpověděla, že důvodem nepřesností byl nedostatek času.¹¹⁹

Na jednotlivých schůzích komise byly stanoveny podle podaných přihlášek seznamy žadatelů a obnosů škod.

¹¹⁶ SOkA Žďár n. S.; f. ONV Žďár n. Sáz. 1949-1960, karton č. 140, inv. č. 560 –Smíšené komise, směrnice a výnosy, fol. 339.

¹¹⁷ Tamtéž, fol. 672.

¹¹⁸ Tamtéž, fol. 670.

¹¹⁹ Tamtéž, fol. 675.

Tab. 4: Přehled podaných přihlášek a jejich ocenění¹²⁰:

Zasedání komise	Počet projednaných přihlášek	Oceněná škoda
první	92	620 224,50 korun
třetí	18	584 803 korun
čtvrté	14	413 392 korun
páté	65	1 259 041, 50 korun
šesté	40	987 231 korun
sedmé	18	457 867 korun

V protokolech sepsaných o schůzi smíšené komise byly i záznamy, v kolika případech se žadatel zřekl náhrady, a součet sum, kterých se žadatelé zříkají. Stav agendy válečných škod ke dnu 4. května 1948 byl následující: projednáno bylo 263 přihlášek z celkového počtu 6 026 přihlášek, přihlášená škoda činila 8 722 984 korun, zjištěná škoda byla 5 282 923 korun. V době důkazního řízení se 14 poškozených částečně vzdalo náhrady (těchto 14 přihlášek tvořilo 185 803 korun).¹²¹ Za necelý rok se situace změnila následovně: smíšená komise dle dekretu prezidenta republiky číslo 54/1945 Sb. zasedala celkem třináctkrát a škoda v 508 přihláškách byla oceněna na 9 636 623 korun, komise podle zákona číslo 131/1936 Sb. paragrafu 155 zasedala dvacetkrát.¹²²

Dalšími záležitostmi, které spadaly do působnosti smíšených komisí, bylo rozhodování o přijetí opožděných žádostí na válečné náhrady. Komise se zabývaly i vymáháním přeplatků na zálohách.¹²³ K agendě, kterou smíšené komise měly také na starost, patřily i případy, kdy se lidé z nějakého důvodu vzdali zálohy na náhradu škod, ale rovněž stanovení výše záloh, které poškozený měl za způsobenou škodu obdržet. Byly projednávány i zálohy na náhrady za tzv. věcná plnění. V případě Smíšené komise u OVN v Novém Městě na Moravě byly takovéto příklady projednávány již na 1. schůzi komise. Tehdy se jednalo o pět

¹²⁰ SOkA Žďár n. S.; f. ONV Žďár n. Sáz. 1949-1960, karton č. 140, inv. č. 560 – Smíšené komise, směrnice a výnosy.

¹²¹ Tamtéž, fol. 719.

¹²² SOkA Žďár n. S.; f. ONV Žďár n. Sáz. 1949-1960, karton č. 141, inv. č. 561 – Seznamy spisů, komfiskace, zálohy, okamžitá pomoc, fol. 120.

¹²³ Pavliš, J.: *Válečné škody a jejich náhrady ve vesnicích na posledním německém obranném pásmu pře Brnem*, Magisterská diplomová práce, FF UP v Olomouci 2008, s. 41.

případů věcného plnění ve prospěch spojeneckých armád. Přiznaná náhrada tenkrát činila 275 443 korun a 15 haléřů.¹²⁴

Zálohy náhrad byly rozděleny podle naléhavosti do pěti skupin. Nutno říci, že ne při každém jednání komise bylo použito všech pět stupňů hodnocení naléhavosti. Nejčastěji byly navrhovány zálohy 1.–3. naléhavosti.

I vyplácení záloh se řídilo určitými směrnici. V průběhu let však docházelo k jejich revizím. Takovýmto příkladem může být změna směrnice pro poskytování záloh z 9. dubna 1948, která stanovovala, že zálohy může být vyplacena do 50% výše zjištěné škody, nejvíce však 50 000 korun.¹²⁵ Hned 15. dubna téhož roku následovalo další nařízení stran záloh. Podle něj mohla být poskytnuta záloha pouze fyzickým osobám s československým občanstvím, a to pouze těm, které neměly prostředky na opatření náhradní věci.¹²⁶ Na škody majetkové nebylo možno zálohu poskytnout, pokud se škoda stala po ukončení válečných operací, nebo pokud škoda vznikla jiným způsobem než válečným činem. O zálohách na škodu, která byla větší než 250 000 korun, rozhodoval ZNV.¹²⁷

Vyplácení záloh neprobíhalo bez obtíží, což dokládá i fakt, že do 21. října 1947 nebyla záloha vyplacena plným 39 sociálně slabým osobám.¹²⁸ Abychom si mohli lépe představit v jakých cenových relacích se celkové zálohy pohybovaly, přikládáme tabulku záloh vyplacených za jednotlivé měsíce.

¹²⁴ SOkA Žďár n. S.; f. ONV Žďár n. Sáz.1949-1960, karton č. 140, inv. č. 560 – Smíšené komise, směrnice a výnosy, fol. 21.

¹²⁵ Tamtéž, fol. 523.

¹²⁶ Tamtéž, fol. 526.

¹²⁷ Tamtéž, fol. 549.

¹²⁸ Tamtéž, fol. 692.

Tab. 3: Přehled vyplacených záloh za jednotlivé měsíce¹²⁹:

Měsíc	Vyplacená záloha	Měsíc	Vyplacená záloha
březen 1946	890 000 korun	srpen 1947	87 480 korun
duben 1946	750 000 korun	listopad 1947	124 850 korun
květen 1946	315 000 korun	duben 1948	334 250 korun
červen 1946	1 172 600 korun	září 1948	84 950 korun
červenec 1946	1 815 270 korun	listopad 1948	50 450 korun
březen 1947	132 950 korun	prosinec 1948	462 080 korun

Záznamy o vyplacených zálohách si Smíšená vedla komise u ONV v Novém Městě na Moravě, ale také ZNV. V několika málo případech si ZNV stěžoval, že záznamy novoměstské komise nejsou dostatečné a že byly nalezeny nesrovnalosti týkající se vyplácení záloh na škody.

5.3 Rozsah náhrad

Po nastínění situace, která panovala v otázce válečných akcí, příslušných zákonů, které se zabývaly a řešily poválečnou situaci včetně náhrad válečných škod, a působnosti Smíšené komise u Okresního národního výboru v Novém Městě na Moravě, můžeme přikročit k popisu a problémům samotných válečných škod, ať již vznikly na budovách, pozemcích, nebo vznikly na movitém majetku. Náhrady válečných škod v sobě zahrnovaly rovněž problém odcizení či znehodnocení majetku občanů Československa. Do této otázky spadá i sledování, kdo byl původcem uváděných škod.

Základními dokumenty, které jsou pro studium náhrad válečných škod nepostradatelné, jsou přihlášky jednotlivých občanů. Kromě jejich základních tiskopisů v nich byly obsaženy tzv. přílohy přihlášek. Jednalo se zejména o seznamy zničeného nebo poškozeného movitého i nemovitého majetku. Jejich prostřednictvím se občané snažili vyčíslit své škody pro úřady, které následně

¹²⁹ SOkA Žďár n. S.; f. ONV Žďár n. Sáz.1949-1960, karton č. 140, inv. č. 560 – Smíšené komise, směrnice a výnosy, fol. 549.

rozhodovaly, zda bude tomu kterému občanu náhrada udělena a v jaké výši. Dalšími doplňky přihlášek bývala úřední korespondence a agenda, kde se např. uváděly důvody, pro které došlo ke vrácení přihlášky. Mezi takovéto důvody patřily nesprávné údaje, ocenění škod, chybějící náležitosti, ale i výpovědi svědků a přeplatky na záloze na válečnou škodu. Nelze přehlédnout ani účty doložené poškozeným za opravu poškozeného majetku či na vyplacení zálohy. Vyskytovaly se rovněž případy, kdy se poškozený dobrovolně vzdal nároku na náhradu škody. Obecně se však dá mluvit o třech základních složkách každé přihlášky válečných škod. Jednalo se především o samotný tiskopis přihlášky válečných škod, přílohy přihlášky a v poslední řadě zápisy výpovědí svědků poškozených občanů. Nelze však zakrývat, že mnohdy byly svědky osoby příbuzné s poškozeným či jinak spřízněné osoby, což mohlo vést ke zkreslení výpovědní hodnoty svědeckví nebo přímo ke zneužití náhrad válečných škod.

Přihlášky válečných škod jsou uloženy ve třech kartonech v Státním okresním archivu Žďár nad Sázavou. V těchto třech kartonech však již nenajdeme přihlášky obcí z celého bývalého politického okresu Nové Město na Moravě, ale pouze z těch obcí, které správní reformou z roku 1949 spadaly k nově vzniklému okresu Žďár nad Sázavou.

Při posuzování válečných škod bychom měli mít na paměti, že na území bývalého novoměstského okresu nedošlo k tak těžkým bojům při osvobozovacích akcích jako například na německém obraném pásmu před Brnem. Stejně tak nečekaně rychlý postup Rudé armády sledovanou oblast ušetřil značných škod. Přestože byla oblast ušetřena krutých bojů, počet přihlášek válečných škod nebyl nikterak zanedbatelný. K 1. lednu 1949 smíšená komise projednala celkem 508 přihlášek fyzických osob. Zjištěná škoda činila 9 636 623 korun.¹³⁰

Důležitou otázkou zůstává, kdo způsobil válečné škody a zda lze tuto otázku vůbec zodpovědět. Tam, kde přece jenom došlo k otevřenému střetu okupační a osvobozené armády, bylo často nesnadné přesně označit viníka škod, a proto se v přihláškách škod v příslušných kolonkách udávalo, že škody zapříčinila fronta.

Přihláška válečných škod byla rozdělena do dvou oddílů. První oddíl se zabýval škodami osobního rázu. Sem patřilo věznění osoby, ztráta zdraví či dokonce života. Nejčastějšími důvody pro poškození zdraví byly nucené práce

¹³⁰ SOkA Žďár n. S.; f. ONV Žďár n. Sáz. 1949-1960, karton č. 141, inv. č. 561 – Seznamy spisů, konfiskace, zálohy, okamžitá pomoc, fol. 120.

v Německu nebo práce v německých továrnách. Těchto lidí však nebylo mnoho. V námi sledovaném okrese (v případě válečných škod jde o okres Žďár nad Sázavou) do této kategorie spadal např. Josef Bukáček z Blatin, který za poškození zdraví následkem věznění požadoval 20 750 korun. Stejně tak Jan Mahel z Bobrůvky. Újmu na zdraví z důvodů věznění utrpěli i další občané, jako například Jan Rosecký z Nových Dvorů a Karel Padalík z Rokytna. Vedle seriózních nároků na odškodnění se setkáváme i s požadavky z našeho pohledu těžce pochopitelnými. Žadatelé v mnoha případech ani neměli jasnou představu, o jak velkou peněžitou náhradu si mají žádat. Josef Ondráček ze Slavkovic požadoval za škodu způsobenou zastřelením manželky a vysečením louky 500 korun. Josef Macek ze Sazomína chtěl za stejnou škodu jako měl pan Ondráček 1 100 korun. Náhradu za smrt manžela požadovala také Josefa Boháčková z Německého.¹³¹ Ve výčtu případů bychom mohli pokračovat dále.

Druhý oddíl se pak zabýval majetkovými a jinými škodami. U těchto škod občané nejčastěji uváděli „zničeno německou armádou“ nebo „odebráno gestapem“ či „poškozeno rumunskou armádou“. Z uvedených škod vyplývá, že téměř nejčastěji uváděnými škodami bylo zcizení dobytka, šatstva a náradí spojeneckou armádou. Ta si dobyt看em vylepšovala jídelníček a využívala hlavně koně na práci. Původci škod se dají zjistit i v přílohách přihlášek. V přílohách se rovněž uvádělo, co bylo konkrétně zničeno či odcizeno. Někteří občané požadovali náhradu škody, kterou jim způsobila nejenom vojska okupační a osvobozenecká, ale i za škody způsobené partyzány. Tímto případem byl i Václav Starý z Jam, který za odebrané šatstvo, obuv, bryčku a obilí a za škodu na úrodě, kterou způsobili právě partyzáni a Rudá armáda, požadoval 111 190 korun. Nejmenší požadavky na náhradu válečných škod naopak měl Bedřich Uchitel ze Škrdlovic, který za odcizené svršky požadoval 200 korun.¹³²

Důležitým pramenem nejenom pro určení viníka škod byly i výpovědi svědků poškozených. Někteří svědkové ve svých výpovědích nebyli konkrétní a potvrzovali pouze to, že se škoda opravdu stala. V některých případech však ve prospěch poškozeného svědčily osoby příbuzné či spřízněné. O jejich „blízkém“ vztahu k poškozenému se však v protokolu neuvedly žádné poznámky.

¹³¹ SOKA Žďár n. S.; f. ONV Žďár n. Sáz. 1949-1960, karton č. 136, inv. č. 558 – Jednotlivé případy.

¹³² Tamtéž, Přehledy z obcí.

Zvláštní součástí přihlášek válečných škod tvořily přeplatky na zálohách. Peníze, které občané dostali nad rámec určené škody, museli vrátit. Ojedinele docházelo k prominutí vrácení přeplatku. Důvodem k tomuto bylo nejčastěji stáří poškozených či jejich chudoba.¹³³

Podobné či totožné údaje se však dají zjistit i mimo samotné přihlášky válečných škod. Jedná se o přehledy válečných škod z jednotlivých obcí a seznamy spisů válečných škod uložených rovněž ve fondu ONV Žďár nad Sázavou 1949–1960.

¹³³ Pavliš, J.: *Válečné škody a jejich náhrady ve vesnicích na posledním německém obranném pásmu před Brnem*, Magisterská diplomová práce, FF UP v Olomouci 2008, s. 56.

Závěr

Dopady skončené války byly v novoměstském regionu, stejně jako v celém Československu, patrné ve všech oblastech lidské činnosti. Utrpěné škody byly značné, jakkoliv se mnohé z nich nedaly vyčíslit penězi, jako například škody způsobené ztrátami na životech obyčejných lidí. Pomalu se začal rozjíždět zdoluhavý proces obnovy nejen hospodářského života země, ale také života politického. V průběhu osvobození se začala utvářet soustava národních výborů jednotlivých stupňů, završená nově sestavenou vládou v čele s prezidentem Edvardem Benešem. Tato vláda měla před sebou řadu nelehkých úkolů - vyřešit otázku další existence německého obyvatelstva v Československu, obnovit správní organizaci země a přijmout opatření k novému nastartování domácí ekonomiky, vážně narušené válečnými událostmi.

Pramenná základna k otázkám průmyslové a zemědělské situace na Novoměstsku (jedná se zejména o zápisy ze schůzí a sjezdů Okresního národního výboru v Novém Městě na Moravě) nám nechává nahlédnout do jednotlivých oblastí každodenního života regionu. Kromě politických záležitostí, jako bylo politické složení ONV a složení jednotlivých komisí u ONV, které měly na starosti jednotlivá oddělení (kulturní, dopravní, zemědělská), zde můžeme nalézt informace, jakým způsobem si vedení oblasti představovalo pomoc zemědělcům, kteří se potýkali s problémy vyplývajícími z nedostatku pracovních sil. Okresní národní výbor se snažil zjednodušit zemědělcům přístup k potřebným mechanickým strojům zakládáním strojních družstevních stanic, usnadnit přístup ke dřevu jako zdejší základní surovině. Na druhé straně ale požadoval větší zapojení občanů do zemědělských prací, k čemuž mnohdy používal i donucovací prostředky, mimo jiné i nařízení pracovní povinnosti pro muže i ženy. Celkově složitá situace, způsobená trvalým citelným nedostatkem pracovních sil v regionu, byla mnohdy ještě zhoršována osidlovacími akcemi do pohraničí, kdy z jednotlivých obcí odešla řada rodin. Řešení tohoto problému tvořilo značnou část programu jednání ONV. Nutno říci, že jednání se nenesla vždy ve smírné náladě, ale docházelo i k ostrým výměnám názorů mezi jednotlivými referenty reprezentujícími své politické strany.

Bývalý novoměstský okres byl vždy orientován spíše zemědělsky. Vedení regionu si po válce vytklo smělý cíl. Chtělo přenést některé, hlavně chemické a potravinářské podniky do okresu z pohraničí a zahájilo s nimi jednání, která trvala v některých případech i několik let. Tento záměr však ztroskotal na celkové zaostalosti oblasti. Oslovené podniky argumentovaly špatnou dopravní strukturou v zájmové oblasti, negativně na ně působila rovněž nedokončená elektrifikace regionu. Svou roli sehrál i nedostatek potřebných surovinových zdrojů. V souvislosti s tím lze tedy říci, že rozvoj v průmyslové oblasti nastal až s určitým zpožděním, v podstatě až na počátku 50. let 20. století. V Novém Městě na Moravě byla již v té době v plném provozu Chirana, továrna na lékařské nástroje, ve Žďáru nad Sázavou začaly fungovat podniky ŽĐAS a TOKOZ, oba zaměřené na strojírenství, v následujících letech velmi prosperující. Tyto podniky jsou činné dodnes.

V dosavadní odborné literatuře, kterou máme k otázce stavu poválečného hospodářství k dispozici, je období po roce 1948 hodnoceno jako pravý nástup socialistického snažení o povznesení celého československého národa, jako doba, kdy se Československo dostalo mezi nejvýznamnější hospodářské velmoci. Únor roku 1948 je pak chápán jako mezník, díky kterému se konečně mohl naplno projevit potenciál záměru komunistické strany. Tento názor je samozřejmě poplatný době, ve které ho autoři vyjádřili. Je však na místě říci, že ačkoliv se snahy o podporu průmyslu a zemědělství v některých případech nepotvrdily, nemůžeme suše konstatovat, že by se pro zlepšení situace nedělalo vůbec nic. Tempo rozvoje však bylo příliš pomalé na to, aby byly příznivé výsledky vidět během necelých třech let.

Závěrečná etapa okupace a období vlastních osvobozovacích bojů byly v minulosti zpracovány mnoha historiky. Přesto jedna z otázek, která s osvobozením úzce souvisí, tedy otázka náhrad válečných škod a vůbec škod jako takových, zůstává i s odstupem více než půlstoletí v podstatě opomenuta. V době nesvobody a zvláště pak na konci války vznikaly škody, které občané nahlašovali místním národním výborům a jejichž náhradami se zabývaly smíšené komise u ONV ještě několik let po konci války. Některé případy byly otevřené ještě v roce 1952. Problém válečných škod je v námi sledovaném regionu zastoupen ve Státním archivu Žďár nad Sázavou fond Okresního národního výboru Žďár nad Sázavou 1949-1960 několika kartony, obsahujícími množství zajímavých pramenů.

Ze seznamu uchazečů o náhradu válečných škod zjišťujeme, že požadované náhrady se pohybují od stovek korun po miliony, přičemž některé vyčíslené sumy za odcizené a zničené věci působí dnes až nedůstojně. Náhrady byly požadovány jak za škody hmotné, tak nehmotné. Nejčastější položkou na přihlášce však bylo šatstvo, obuv, nářadí. Poškození rovněž měli uvést viníka uváděných škod. V případech ztráty života a poškození zdraví jsou jednoznačně uváděni jako viníci Němci či okupační armáda. Naopak v případech odcizení věcí či zvířectva figuruje spojenecká armáda, Rudá armáda a rumunská armáda. Ojedinele jsou za viníky označováni partyzáni. Svědectví svědků, která byla důkazním materiálem, tvoří součást přihlášek válečných škod. Můžeme se pouze domnívat, zda byla tato svědectví důvěryhodná a nezaujatá.

Téma poválečné obnovy je velice široké a jeho kompletní zpracování stále chybí. Tato práce je pokusem o posunutí úrovně jeho poznání alespoň v jednom vymezeném regionu, a to jak v oblasti hospodářské, tak i v oblasti politické. Rozhodně však nelze říci, že by se jednalo o výzkum uzavřený.

Summary

This dissertation work deals with the post-war renewal of the region of Nové Město within the years 1945 to 1948. As regards the agricultural and industrial production the situation was not satisfactory in this region. Till the year 1949 there was the political district of Nové Město na Moravě consisting of three judicial districts, i. e., Město Žďár, Nové Město na Moravě and Bystřice nad Pernštejnem. In 1949, the new region of Žďár nad Sázavou was established.

In spring in 1945 there was beginning the liberation of the region of Nové Město from German army's occupation. The liberation process was successfully finished by the liberation of the town Žďár in the days of 9 and 10 May. Foreign as well as domestic rebellious and guerilla detachments were operating in this area. The most famous one operating there was the landing force called the Brigade of Master Jan Hus. As early as the days of May, local people's committees began to step out of illegality and the district people's committee was set up in Nové Město na Moravě.

The district people's committee faced a number of difficult tasks, e.g., especially the supervision of the displacement of people of German nationality. The committee simultaneously prepared the actions concerning the settlement of the frontier areas of the Czech Republic and the empty farmsteads after the displaced Germans. The labour shortage in the agricultural industry was also a serious problem being solved by the District National Committee in Nové Město na Moravě for the duration of committee's operating until 1945-1949. In this year the district committee was replaced by the District National Committee in Žďár nad Sázavou. The district of Nové Město was predominantly agricultural area. Potatoe growing was number one along with the agricultural industry, i.e. mainly potato distilleries and drying installations. There was the increasing support of flax growing because of its utilization for the textile industry too. As regards the branches of industry, the district national committee was trying to improve the situation mainly by the development of the existing enterprises and also by the transfer of some enterprises from the frontier areas to the region of Nové Město. The traffic network reconstruction was also necessary. The electrification project for all villages in the district was certainly welcomed by the common people. At that time the connection to the electrical power system was insufficient in many villages and this resulted in a lack of the investors' interest in the district.

The situation was also difficult as regards reckoning the war damages. Although there were not hard fights on the territory of the district while the German army was in retreat, considerable damages were caused. Compensation for war damages were mainly governed by the Presidential Decree No. 54/1945 Col. and some other Acts. The general damage applications were handled by the Joint Commission of the District National Committee in Nové Město na Moravě. It was possible to learn from the applications what damages were prevailing in the district. The people most claimed damages for the loss of property, such as larceny of clothing, shoes, tools, and damage to buildings and crops. Personal damages represented a minimum of cases at issue. People also had to state the person blamed for the caused damages. We can generally say that all the armies passing through the territory as well as guerrilla detachments shared in war damages.

The years 1945 to 1948 can be regarded as a time when all the public authorities exerted effort to raise the living standard of common people. Some projects were successfully realized relatively in a short time and the others as late as the fifties.

Anotace

Jméno a příjmení autora:	Alena Gryczová
Název fakulty a katedry:	Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, katedra historie
Název diplomové práce:	Poválečná obnova na Novoměstsku v letech 1945-1948
Vedoucí diplomové práce:	PhDr. Karel Podolský
Počet znaků:	91 885
Počet příloh:	žádné
Počet titulů použité literatury:	15 titulů
Klíčová slova:	družstva, okresní národní výbor, průmyslová výroba, válečné škody, zemědělská výroba

Tato bakalářská diplomová práce se zabývá obnovou hospodářství v bývalém politickém okrese Nové Město na Moravě v letech 1945-1948. V práci je podán stručný výklad o správním a demografickém vývoji oblasti, stejně jako o politické situaci během prvních poválečných let. Hlavním tématem práce je sledování procesu obnovy v zemědělství a průmyslu v daném regionu, s přihlédnutím k předválečnému stavu výroby a se stručným exkurzem do právních norem týkajících se daných oblastí produkce. Práce se zaměřuje také na problematiku válečných škod v okrese Žďár nad Sázavou a náhrad těchto škod.

Prameny a literatura

I. Prameny

a) Archivní

Státní okresní archiv Žďár nad Sázavou:

fond Archiv obce Cikháj, kniha č. 9, Pamětní kniha obce Cikháj

fond Archiv obce Počítky, kniha č. 21, Pamětní kniha obce Počítků

fond Archiv obce Pokojov, kniha č. 28, Pamětní kniha obce Pokojov

fond Místní národní výbor Březí nad Oslavou, inv. č. 18, Kniha pamětní obce
Březí

fond Archiv Místního národního výboru Trhonic, kniha č. 7, Pamětní kniha obce
Trhonic

fond Místní národní výbor Chroustov, inv. č. 27, Pamětní kniha Chroustova

fond Místní národní výbor Matějov, inv. č. 19, Pamětní kniha Matějova

fond Místní národní výbor Obyčtov, inv. č. 21, Pamětní kniha obce Obyčtova

fond Místní národní výbor Poděšín, kniha č. 14, Pamětní kniha obce Poděšín

fond Místní národní výbor Radostín u Vojnova Městce, inv.č. 64, Pamětní kniha
obce Radostín

fond Místní národní výbor Rudolec, kniha č. 7, Kronika obce Německého Rudolce

fond Místní národní výbor Sázava, kniha č. 50, Pamětní kniha Sázava

fond Místní národní výbor Sedliště, inv. č. 7, Pamětní kniha Sedliště

fond Místní národní výbor Sklené, kniha č. 25, Pamětní kniha Sklené

fond Místní národní výbor Slavkovice, kniha č. 6, Pamětní kniha Slavkovice

fond Místní národní výbor Strachujov, inv. č. 7, Pamětní kniha obce Strachujova

fond Místní národní výbor Světnov, kniha č. 6, Pamětní kniha obce Světnova

fond Místní národní výbor Újezd u Nového Veselí, kniha č. 7, Pamětní kniha obce
Újezda

fond Místní národní výbor Vepřová, kniha č. 19, Pamětní kniha obce Vepřová

fond Místní národní výbor Veselíčko, kniha č. 10, Pamětní kniha Veselíčka

fond Místní národní výbor Vojtěchov, kniha č. 6, Pamětní kniha obce Vojtěchova

fond Místní národní výbor Zubří, inv. č. 11, Pamětní kniha obce Zubří

fond Okresní úřad Hodíškov, inv. č. 24, Pamětní kniha

fond Okresní národní výbor Nové Město na Moravě, karton č. 1, 2, 3, inv. č. 1,
Zápisy ze schůzí rad ONV

fond Okresní národní výbor Nové Město na Moravě, karton č. 4, inv. č. 3, Zápisy
ze schůzí ONV

fond Okresní národní výbor Nové Město na Moravě, karton č. 4, inv. č. 4, Zápisy
ze sjezdů ONV

fond Okresní národní výbor Žďár nad Sázavou 1949–1960, karton č. 135, 136,
inv. č. 558, Válečné škody – přehledy z obcí

fond Okresní národní výbor Žďár nad Sázavou 1949–1960, karton č. 137, 138, inv.
č. 559, Válečné škody – Jednotlivé případy

fond Okresní národní výbor Žďár nad Sázavou 1949–1960, karton č. 140, inv. č.
560, Válečné škody – smíšené komise, směrnice a výnosy

fond Okresní národní výbor Žďár nad Sázavou 1949–1960, karton č. 141, inv. č.
561, Válečné škody – seznamy spisů, konfiskace, zálohy, okamžitá pomoc

fond Okresní národní výbor Žďár nad Sázavou 1949–1960, karton č. 9, inv. č. 48,
spis č.j. 1343/1–1945

fond Dolák Zdeněk ing. arch, inv. č. 44, Stavební obnova

b) Tištěné

Naše Horácko: krajský týdeník Národní fronty pro politický okres Novoměstský
a okresy přilehlé. roč. 1, 2, Nové Město na Moravě 1947–1948

Okresní věstník Okresního národního výboru Nové Město na Moravě. r. 1, 2, 3,
Nové Město na Moravě 1946–1948

II. Literatura

- Adámková, Martina: Územně správní vývoj současného okresu Žďár n. Sáz. v letech 1850-1960. Seminární práce, Žďár nad Sázavou 1998
- Bartušek, Antonín a kol.: Dějiny Žďáru nad Sázavou III.. Brno, Musejní spolek 1974
- 40 let výstavby a ekonomiky okresu Žďár nad Sázavou. Jihlava 1985
- Dobeš, Jan – Hledíková, Zdeňka – Janák, Jan: Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost. Praha, Lidové noviny 2005
- Gonda, Radim: Historie obuvnictví ve Žďáře. In: Západní Morava, č. 4, 2000, Státní okresní archiv Žďár nad Sázavou
- Horácko: kulturní a hospodářský obraz kraje. Velké Meziříčí 1938
- Konzbul, Jan: Budování socialismu na Žďársku. Brno, Blok 1987
- Konzbul, Jan – Kreps, Miloš: 25 let socializace zemědělství na Žďársku. Praha, SZN 1975
- Konzbul, Jan - Kreps, Miloš: Přehled dějin dělnického hnutí a KSČ na Žďársku v datech. Žďár n. Sáz., Okresní vlastivědné muzeum 1976
- Pavliš, Jaroslav: Válečné škody a jejich náhrady ve vesnicích na posledním německém obranném pásmu před Brnem. Magisterská diplomová práce. FF UP v Olomouci 2008
- Riegl, Jan: Od IX. Sjezdu KSČ k 10. sjezdu JZD. Jihlava, Okresní výbor ve Žďáře nad Sázavou 1984
- Šikula, Martin: Združstevňování vesnice na území bývalého politického okresu Nové Město na Moravě v období 1945-1960. Rigorózní diplomová práce, PdF Hradec Králové 2005
- Šikula, Martin: Zemědělská strojní družstva v politicko-společenských souvislostech přechodného období 1945-1948 na území bývalého politického okresu Nové Město na Moravě. In: Západní Morava, č.10, 2006, Státní okresní archiv Žďár nad Sázavou
- Šikula, Petr: Řemeslná a podomácká výroba v soudních okresech Bystřice nad Pernštejnem a Nové Město na Moravě v období 1860-1948. Magisterská diplomová práce, FF Hradec Králové 2006
- Vlček, Eduard: Poválečná obnova ČSR a její státoprávní stabilizace. Brno, MU 1993

III. Internetové zdroje

[http:// www.totalita.cz](http://www.totalita.cz) (stav stránek z března 2009)

[http:// cs.wikisource.org](http://cs.wikisource.org) (stav stránek z března 2009)